

Arkeologia NYT!

Kristinuskon alkutaipaleella -teemanumero

2/2005

Arkeologi NU!

Arkeologia NYT! Arkeologi NU!

2/2005

10. vuosikerta

Julkaisija
Turun Maakuntamuseon ystävät
– Åbo Landskapsmusei vänner ry
Arkeologian jaosto
– Arkeologi sektorin
PL 286, 20101 Turku

Puheenjohtaja
Kari Ahtiainen
Pyhäntie 143, 23140 Hietämäki
puh. 044 – 5843107,
s-posti kari.ahtiainen@dnainternet.net

Arkeologian jaoston kotisivut
Internetissä osoitteessa
<http://koti.mbnet.fi/~arkeonyt/>

Arkeologia NYT!

Vastaava päätoimittaja
Markku Lemmetti
Pöksmäentie 12, 23140 Hietämäki,
puh. 050 – 5119720

Toimituskunta
Kari Ahtiainen, Matti Hukki, Heimo
Kumlander, Mia Lempiäinen, Leif
Michaelsson, Eeva Rintama, Jouni
Taivainen

Toimitus ja taitto
Kynäniekka/Raija Herrala

Painopaikka
Turun yliopisto, Digipaino

ISSN 1236 – 4827

Vuosikerta 15 €

Teemanumero: Kristinuskon alkutaipaleella

Tarinat ja todellisuus s. 3

Kaivaukset alkavat
Tuomiokirkon ympärillä s. 5

Totta ja tarua
Köyliössä s. 7

Taistelu
Aurajoen
isännyydestä
s. 10

Entäs Itä-Suomessa? s. 12

Liikistö – Ulvilan
arvoituksia
ratkomassa
s. 14

Pyhän Veronikan
hikiliina s. 18

Hautakiviä Raision kirkossa s. 20

Kuusiston kuulumisia s. 22

Nokian kartanon kappelin alle s. 24

Kello kädessä vai kaulassa? s. 26

Maisemanhoitoa Rikalanmäellä s. 27

Tarkkaa työtä sakastin yläkerrassa s. 28

Ukonvakka ja Arkeologikani s. 30

Petrus Henrsson pictor s. 31

Retkellä Retulassa s. 32

Aboa Vetus uusiutui s. 34

Kansikuva:

Pyhä Henrik ja Pyhä Margareetta, maalaus Taivassalon kirkossa.
Kuva: Markku Lemmetti.

Maalaus Kalannin kirkossa esittänee piispa Henrikin ja kuningas Erikin ensimmäistä ristiretkeä vuonna 1155. Kuva: Markku Lemmetti

Tarinat ja todellisuus

Meillä on tapana jaksottaa aikaamme. Syntymäpäivät, vuosipäivät ja muut merkkipäivät huomioidaan enemmän tai vähemmän juhlallisesti. Kymmenjärjestelmästämmme johtuen varsinkin vuosikymmenet, vuosisadat ja millenniumit huomioidaan erityisesti. Käytäntö lisää yhteisöllisyyttä mutta sen arvo lienee siinä, että pysähtytään arvioimaan mennyttä ja puntaroidaan mitä on kuluneena ajanjaksona saavutettu.

Tänä vuonna vietetään Suomen kirkon 850-vuotisjuhlaa. Vuonna 1155 uskotaan piispa Henrikin tulleen Suomeen järjestämään katolista kirkkohallintoa. Arkeologisen aineiston pohjalta tiedämme, että kristinusko oli levittäytynyt Suomeen jo aikaisemmin sekä idästä että lännestä. Kirkko pyrki ottamaan myös maallisen vallan käsiinsä. Vakiintuneet hallintokäytännöt purettiin, tai ainakin ne pyrittiin alistamaan kirkolle. Tästä aiheutui varmasti ristiriitoja ja väkivaltaisiakin reaktioita kuten Henrikin legenda kertoo.

Henrikin toiminta on jäänyt historiallisen dokumentaation ulkopuolelle. Vasta 1200-luvulla tehdään ensimmäiset Henrikiä koskevat kirjalliset merkinnät. Henrikin kulttia vahvistettiin ja levitettiin tietoisesti. Mahdollisesti sillä saatiin perusteltua vallansiirto oikeutetuksi. 1400-luvun unioniajan pitkäaikainen kirkkoruhtinas, piispa Maunu II Tavast edisti ja kehitti myös omalta osaltaan Pyhän Henrikin kulttia. Kirkon aseman lujittamisen lisäksi hänellä saattoi olla myös kansalliset tarkoitusperät. Hän pyrki pitämään kirkon virat suomalaisissa käsissä ja oman kansallispyhimyksen aseman korostaminen saattoi auttaa asiaa.

Juhlavuoden kunniaksi tarinat Henrikistä nostetaan esille monilla paikkakunnilla. Seminaareissa pohditaan Henrikin historiallisen todenperäisyyden lisäksi enemmän paikallisia aiheita.

Sukupolvien ajan kerrotut tarinat sinänsä ovat kansallista ja paikallista kulttuuriperintöämme. Niillä on oma arvonsa kunhan säilytämme suhteellisuudentajumme emmekä julista omaa totuuttamme ylitse muiden. Mieleeeni muistuu Arthur Grimblen, brittiläisen imperiumin siirtomaavirkamiehen, kertomus Tynnen meren saarilta. Kaksi miestä meni saaren tietäjän luokse kysymään, kumman suvun tarina maailman luomisesta on oikea. Tietäjä vastasi kertomalla kolmannen tarinan, joka poikkesi kahdesta muusta. Hän kehotti kumpaakin pitämään arvossa omaa sukutarinaansa, mutta kunnioittamaan myös muiden näkemyksiä.

Otsikoihin on päässyt myös pieni luunpalanen. Turun tuomiokirkon restaurointitöiden yhteydessä 1920-luvulla vietiin sakariston umpeen naulatusta komerosta löydetyt kankaaseen käärityt luut museovirastoon. Olivatko nämä Henrikin pyhänjäänöksiä, siitä ei ole varmuutta. Tuolloin vietiin Helsinkiin myös pieni luunsiru, joka otettiin talteen v. 1514 piispa Hemmingin autuuttamisjuhlaa varten rakennetusta arkusta, jossa Hemmingin luiden lisäksi oli pyhimysten luita. Tämä luunsiru oli kääritty 1300-luvulta peräisin olevaan pergamenttitekstiin, joka kertoi luun olevan peräisin Pyhästä Henrikistä. Nyt tämä luunsiru on sijoitettu määräajaksi katoliseen Henrikin kirkkoon Helsingissä. Luun omistuksesta vallitsee erimielisyys museoviraston ja Turun seurakuntien välillä. Katoliselle kirkolle pyhänjäänöksillä on toki suurempi merkitys kuin luterilaiselle kirkolle. Toisaalta tuntuisi loogiselta sijoittaa luunpalanen alkuperäiseen yhteyteensä. Varsinkin kun Turun tuomiokirkossa on oma hieno kirkkomuseonsa.

Tämä keskustelu liittyy osaltaan siihen, pitäisikö arkeologiset löydöt säilyttää mahdollisimman lähellä löytöpaikkaansa vai keskitetysti museovirastossa. Esihistoriamatkailun kehittämisen kannalta suuremman osan materiaalista pitäisi olla esillä alueellisesti löytöpaikkansa yhteydessä tukemassa paikallisia tarinoita.

Kari Ahtiainen

Turun maakuntamuseon ystävien
Arkeologian jaoston puheenjohtaja

Ensi elokuussa käynnistyvät Turun tuomiokirkon ympäristössä kolme vuotta kestävä tutkimuskaivaukset, joiden odotetaan antavan runsaasti uutta tietoa kaupungin alkuvaiheista.

Ensimmäisenä vuonna katu- ja puistojen kiveys ja nurmikko avataan kolmessa kohteessa kirkon ympärillä.

Tutkimushanke liittyy sekä viime vuonna vietettyyn Turun 775-juhlavuoteen että kilvoitteluun kulttuuripääkaupungin asemasta.

Myös arkeologian harrastajille on avautumassa mahdollisuus osallistua kaivauksiin avustavassa roolissa. Lisää tietoa tästä on luvassa toukokuun lopulla.

Aki Pihlman

Odotettavissa uutta tietoa Turun varhaisimmista vaiheista

Kun Turun kaupunki valmistautui 775-vuotisjuhlaansa, virisi syksyllä 2003 ajatus kaupungin varhaisimpia vaiheita selvittelevästä arkeologisesta kaivauksesta. Suuntaviivat hahmottuivat vuoden lopussa ja tammikuussa 2004 kaupunginvaltuusto teki periaatepäätöksen tutkimushankkeen käynnistämiseksi tuomiokirkon välittömässä läheisyydessä. Tarke- kemman suunnitelman valtuusto hyväksyi viime juhannuksen alla.

Turun kaupungin iästä, alueesta, muodostumistavasta ja asutuksesta on esitetty monenlaisia käsityksiä. Myös mahdollisesta aiemmasta asutuksesta vanhimman kaupungin paikalla on ollut eri näkemyksiä. Esimerkiksi Juhani Rinne arveli 1900-luvun alkupuolella, että vanhin kaupunki olisi muodostunut Unikankareen kummun – tuomiokirkon – ympärille 1200-luvun alkupuolella. Piispanistuin olisi siirretty Koroisista Unikankareelle 1229.

Käsitys kaupungin iästä perustui paavi Gregorius IX:n bullaan, jossa määrättiin piispanistuimen siirtämisestä sopivammalle paikalle.

1960-luvulta alkaen vakiintui käsitys siitä, että piispanistuin siirrettiinkin vuonna 1229 tai pian sen jälkeen vasta Nousiaisista Koroi- siin. Kaupunkia olisi alettu rakentaa Unikan- kareen ympärille vuosisadan jälkipuoliskolla. Vuonna 1276 oli perustettu tuomiokapituli, ja tuomiokirkkoa alettiin rakentaa pian sen jäl-

keen. Tuomiokirkko vihittiin käyttöön vuonna 1300. Näitä ennen, 1200-luvun puolivälissä, paikalla olisi jo ollut puinen kirkko ja sen ympärillä saksalaisten kauppiaiden siirtokunta. Kaupunki olisi laajentunut vuoden 1318 jälkeen kirkon ympäriltä keskiaikaisen Suurtorin ympärille.

Puukirkko- ja kauppasiirtokunta-ajatuksia on kritisoinut mm. Markus Hiekkänen. Tällä hetkellä on vahvasti esillä se käsitys, että kaupunkia alettiin rakentaa Aurajoen itärannalle jolloinkin 1200-luvun viimeisellä neljänneksellä. Hiekkänen on esittänyt, että kaupunki olisi perustettu, ei muutoin muodostunut. Perustajina olisivat olleet kirkko, kruunu ja dominikaanijärjestö.

Tämän käsityksen mukaan kaupungin varhaisin alue olisi ulottunut heti 1200-luvun lopussa tuomiokirkolta lähelle dominikaanikonventtia nykyisen Kaskenkadun kohdalla. Kaupunkiasutusta olisivat siis jo perustamisvaiheessa 1200-luvun lopussa rajanneet tuomiokirkko ja dominikaanikonventti.

Olen itse arvellut, että kaupunkiasutus olisi 1200-luvun lopussa rajautunut kirkon ja Suurtorin väliselle alueelle ja levinnyt Suurtorin ja Rettiginrinne -kadun väliselle alueelle 1300-luvun ensimmäisinä vuosina. Samalla olen nostanut esiin kysymyksen kaupungin varhaisimman asutuksen luonteesta ja kysynyt, oliko kaupunki jo alun alkuaan tiheään rakennettu vai oliko itse kaupungissa rinnakkain rakennettujen tonttien lisäksi erillisiä maaseutumaisia taloja pihapiireineen. Olisiko varhaisin kaupunki voinut koostua nimenomaan suhteellisen harvassa sijainneista yksiköistä? Tai olisiko kaupungin välittömässä läheisyydessä ollut maataloja, jotka sulautuivat osaksi kaupunkia sen laajentuessa.

Jo viime vuosisadan alusta alkaen on pohdittu, edelsikö kaupunkimaista asutusta vanhempi maaseutumainen asutus. Tätä kysymystä oli mahdollista lähestyä 1980-luvun ns. Mätäjärven tutkimusten yhteydessä. Silloin voitiin todeta, että järvi oli jo 1200-luvun jälkipuoliskolla ihmistoiminnan seurauksena saastunut, ja sen ympäristö kuvastui maaseutumaisena laidunmaineen ja peltoineen.

Tiedämme tuomiokirkon, Suurtorin, Aurajoen ja keskiaikaisen Hämeenkadun rajaaman keskiaikaisen Kirkkokorttelin varhaisista vaiheista varsin vähän. Tällä alueella ei ole suoritettu varsinaisia kaupunkiarkeologisia kaivauksia, jotka olisivat ulottuneet vanhimpiin kulttuurikerrostumiin asti. Arkeologiset tutkimukset ovat kaupungissa liittyneet rakennushankkeisiin.

Kaupungin keskiaikainen ydinalue on ollut kaivaustutkimusten ulottumattomissa, sillä kyse on puistoista, aukioista ja katualueista. Käsittääkseni varhaisin kaupunkialue on

tavoitettavissa juuri täältä, varmimmin tuomiokirkon läheltä sen etelä- ja länsipuolelta.

Kolmivuotinen kaivaushanke

Kaupunginvaltuuston hyväksymä hanke on kolmivuotinen. Vuosina 2005 ja 2006 tehdään kenttätöitä ja vuonna 2007 saatetaan loppuun kaivausten jälkityöt ja kaivauskertomukset valmistuvat. Kaivaushankkeen vastuujärjestäminen on Turun maakuntamuseo.

Kaivausten jälkeen sen tuloksia ja saatuja aineistoja on tarkoituksena hyödyntää laajassa tutkimushankkeessa, jonka vetovastuu on yliopistolla. Yhteistyökumppaneita kaivaushankkeessa on useita, mm. Museovirasto, Turun yliopiston eri oppiaineita, Åbo Akademi (Nordisk historia), kaupungin koululaitos ja kulttuurikeskus, Aboa Vetus –museo, Turun maakuntamuseon ystävät, Turku-seura jne. Erittäin tärkeitä yhteistyökumppaneita kaivausten aikana ovat myös kaupungin ympäristö- ja kaavoitusviraston suunnittelutoimisto, kunnallistekniikka, kiinteistölaitos, rakennusvalvonta sekä tilalaitos.

Kaivausten jälkeisen tutkimushankkeen yhteydessä on tuotu esille laaja joukko yhteistyökumppaneita eri aloilta, mm. maamme eri yliopistoista.

Kaivausalueet

Kaivaukset tehdään keskiaikaisen kaupungin ydinalueella tuomiokirkon läheisyydessä sen etelä- ja länsipuolella. Vuonna 2005 avataan kolme koekaivausaluetta.

Yksi alueista sijaitsee kirkon ja Vanhan Akatemiantalon välisellä alueella, jossa kaupungin vanhimman torin on ajateltu sijainneen. Tämä käsitys perustuu Turun vanhimman kaupunkikartan, 1630-luvun maanmittari Olof Gangiuksen kartan, katulinjauksiin sekä siinä olevaan toriin, jota on aikojen kuluessa kutsuttu nimillä Hevostori, Koulutori ja Akatemiantori. Perusteluna on esitetty myös

P. Kristoferrille pyhitetyn alttarin sijainti kirkon itäpuolella ennen kuin se siirrettiin kirkon länsipäätyyn 1400-luvun lopussa. Tämän koekaivannon keskeisen problematiikan muodostaa siis kysy-

mys torin iästä paikalla.

Toinen alue valitaan siten, että se leikkaa vanhaa Kirkkokatua. Tämä oli keskiaikaisen Kirkkokorttelin pääkulkuväylä yhdessä Hämeestä tulleen tien ja Jokikadun kanssa. Kaivannon problematiikka liittyy siten Kirkkokatuun sekä asutukseen sen varressa lähellä kirkkoa.

Kolmas alue sijaitsee Tuomiokirkkopuistossa kirkon ja Aurajoen välisellä alueella. Kaivannon avulla pyritään tarkastelemaan kirkon ja joen välistä asutusta. Kaivausten kenttätöyt alkavat tänä vuonna elokuun alkupäivinä ja kestävät lokakuun lopulle.

Vuonna 2006 tutkitaan yksi laajempi kaivausalue, joka valitaan vuoden 2005 koekaivausten perusteella. Lisäksi avataan koekaivausalue nykyisen Åbo Akademin päärakennuksen ja Brahenpuiston väliselle alueelle, siis keskiaikaisen Hämeenkadun läheisyydessä sen Aurajoen puolella.

Kaupunkilaiset huomioidaan

Kaivausten aikana kiinnitetään erityistä huomiota tiedottamiseen. Koululuokille ja kaupunkilaisille järjestetään opastettuja kierroksia ja kaivausten esittelyjä. Löytöjä tulee jatkuvasti olemaan esillä kaupunkilaisten nähtävillä. Kaivausalueitten lähelle pystytetään kaivauksen etenemisestä kertova informaatiotaulu, jota päivitetään usein. Museon nettisivuilla kerrotaan kaivausten etenemisestä.

Löytöjä ja kaivauksia esitellään usein lehdistössä. Arkeologian päivinä 2.9. ja 3.9. järjestetään erityiset yleisötilaisuudet koululuokille ja muille kaupunkilaisille. Koulujen kanssa pyritään myös muuhun yhteistyöhön.

Rajallinen määrä arkeologiasta kiinnostuneita kaupunkilaisia saa myös mahdollisuuden osallistua kaivauksiin. Asiasta tiedotetaan tarkemmin lehdistössä viikolla 21.

Piispa, kirves ja Lalli?

Arkeologisten tutkimusten jäljillä Köyliössä

**Eva Ahl,
FM,
Helsingin yliopiston historian laitoksen
jatko-opiskelija**

Kirkon 850-vuotisjuhlavuotta huomioitiin huhtikuussa Keskiajan tutkimuksen seura Glossa ry:n yhteispohjoismaisessa Pyhä Henrik ja Suomen kristillistäminen -symposiumissa Helsingissä.

Esille nousi myös arkeologisia kysymyksiä aiheesta, etenkin symposiumin päätöspäivänä sunnuntaina, jolloin tehtiin retki mm. Kokemäelle ja Köyliöön. Siellä Surmavirren mukaan sijaitsee järvi, jonka jäällä Lalli-niminen mies surmasi piispa Henrikin.

Kiinnostus 1150-luvun tapahtumiin virisi jo kirkon juhlavuoden 1857 yhteydessä. Silloin Kokemäelle rakennettiin komea kappeli nk. Piispa Henrikin saarnahuoneen ympärille, juhlittiin suuren kansanjuhlan merkeissä Kupittaaalla jne. Kansallinen kiinnostus Suomen historiaan oli herännyt samalla vuosikymmenellä mm. Z. Topeliuksen ja E. Lönnrotin lehtikirjoitusten johdosta.

Suomen muinaismuistoyhdistyksen aika-kausikirjasta vuodelta 1874 voimme lukea seuraavaa alueen historiasta: ”Että Köyliö on aikaisin asutetuksi tullut, sen ilmoittavat nuo hyvin tunnetut tarinat Lallista, jolla Köyliönjärven saarella oli talonsa. Hyvä aisti oli Lalli-ukolla valita talon tiluksia, sillä paikka on mitä kauniimpia.”

Keskiajalla Vanhakartano kuului mitä ilmeisimmin piispalle, jonka jälkeen se oli mm. Juhana-herttuan jälkeläisillä, Gyllenhejmellä. Tilan rakennuksista mainitaan erityisesti nk. Lallin kellari, ”...se kellari, josta Kerttu kertoi Henrikin ottaneen olutta, vettä viskanneen sijahan, ja johon Lalli meni hiiriä pakoon, mutta ei sielläkään saanut rau-

haa.” Kellari on tosin 1100-lukua huomattavasti nuorempi.

Kartano on jo sukupolvien ajan ollut Cedercreutzien omistuksessa, ja heidän aloitteestaan on alueella toteutettu monia tutkimuksia.

Köyliön Kirkkosaari – piispa Henrikin kappeli?

Köyliön kunnassa sijaitsevan Köyliönjärven ympärillä sijaitsee monta mielenkiintoista rautakautista kohdetta, joita on tutkittu viimeisten sadan vuoden aikana lukuisia kertoja. Itse järvestä sijaitsee kolme saarta, jotka kiinteästi liittyvät piispansurman traditioon: Köyliönsaari kalmistoinen, Lallinsaari sekä Kirkkoluoto. Järven niemillä sijaitsee myös historiallisia alueita kuten Lähteen kylä.

Etenkin Yttilän Ottan ja Tuhkanummen kalmistot ovat herättäneet varhain mielenkiintoa, samoin Kirkkoluodolla sijainnut mahdollinen kappelinraunio sekä Köyliönsaarella sijainneet rautakautiset kalmistot. Tutkijoita on kiehtonut paikan mahdollinen läheinen suhde Suomen ensimmäiseen piispaan ja hänen surmaajaansa.

Museoviraston arkistossa ensimmäinen kiinnostava lähde Köyliönjärven alueen tutkimukseen on historiaharrastaja Johan Adolf Lindströmin kirje Helsinkiin vuodelta 1868.

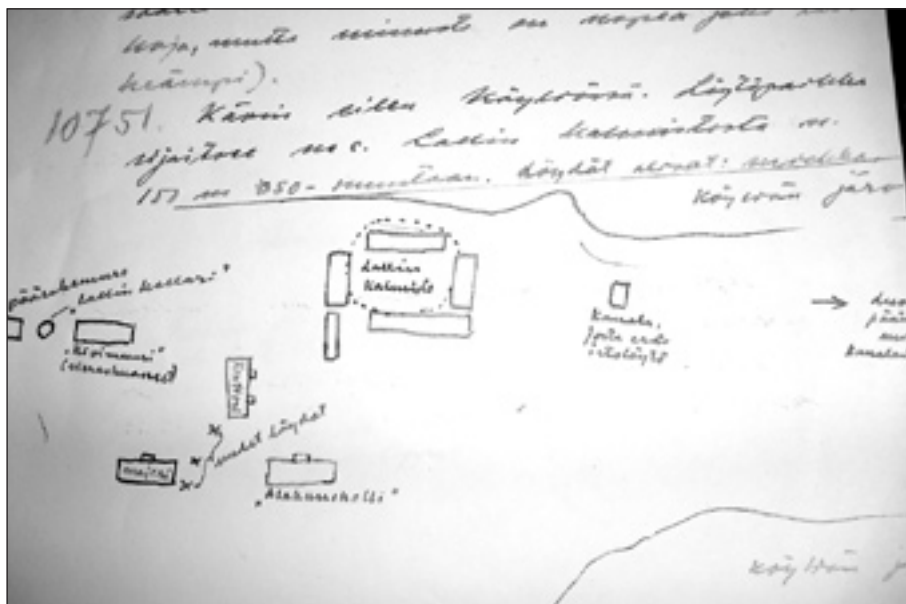
1850- ja 1860-luvuilla kiinnostuttiin yhä

Pyhä Henrik -veistos Nousiaisten kirkossa on 1400-luvulta. Tavan mukaan Henrik polkee jaloissaan murhaajaansa Lallia. Kuva Eva Ahl 2005.

enemmän muinaismuistojen tutkimisesta, inventoinnista ja muistitietojen tallentamisesta – kärjessä kulki 1870-luvulta alkaen vastaperustettu Suomen muinaismuistoyhdistys Arkeologisen toimikunnan ohella. Lindström oli paikantanut Yttilän Otta/otsa -alueen, kalmiston, jonka Seija Sarkki sittemmin 1970-luvulla on tutkinut. Lindström kirjoittamaa, että hän on paikantanut toisenkin muinaisjäännöksen, nimittäin Kirkkoluodolla sijainneen mahdollisen kirkkoraunio, josta hän kertoo seuraavaa:

”Den är i diameter omkr. 34 famnar, samt nästan cirkelrund. Tradition förmåler, att derstädes uti äldre tider ståt en kyrka, som skulle hafva härstammat ifrån första kristna tider. För en mansålder sedan har man derstädes ännu sett ett stockvarf.”

Nils Cleven piirtämä yleiskartta kirjeestä Aarne Äyräpäälle 1937. Museovirasto, kuva Eva Ahl 2005

Vuonna 1873 olisi sitten kaivettu luodolla ja raportoitu tästä kirjeitse Suomen muinaismuistoyhdistykselle seuraavana vuonna.

Kirkkorauniota tutkittiin vuona 1903 kirkkoherra ja historianharrastaja Väinö Salminen johdolla. Hän raportoi myös kirjeitse J. R. Aspelinille Köyliössä löytämästään miekasta. Salminen julkaisi vuonna 1905 suurteoksensa Köyliön historiasta sekä raportoi tutkimuksistaan myös Suomen museoon.

Kaivauksissa ilmeni hirsipohja ja kiveystä sekä löytöinä mm. pyhiinvaellusmerkin kappale, lasia yms. Raha-ajotukset sijoittuvat Albrekt Mecklenburgilaisen (1300-luvun toinen puolisko) ja 1700-luvun välille. Salminen halusi kuitenkin nähdä kappelin tulleen rakennetuksi varhain ja liittyvän kiinteästi surma-
virren tapahtumiin:

Mutta mihin aikaan tämä kirkko tahi kappeli on tullut rakennetuksi? Että sen on täytynyt tapahtua katolisuuden varhaisimpina aikoina, siihen kaikki, mitä ilmi saatu on, viittaa. Kansantaru kertoo, kuten mainittu, että jo piispa Henrik olisi kirkon rakentanut. Kuka pa ties, vaikka tässäkin tarussa olisi jotain perää. Tuskin on luultavaa, että Suomen apostolin toimi rajoittui vain siihen, että hän tultuaan pyhän Eerikin kanssa Suomeen kesällä 1157, kulki täällä saarnaamassa muutaman kuukauden, kunnes alussa vuotta 1158 murhattiin. [...] Luultavaa sen vuoksi on ensiksikin, että maaperää oli täällä jo ennen joko hänen tahi muiden toimesta valmistettu kristinuskolle ja toiseksi, että hänellä oli työkuppaneita varsinaisina lähetyssaarnaajina. [...] Sen vuoksi Suomen kirkko tunsu saaneensa korvaamattoman tappion, kun Henrik niin äkkiä ja surullisesti poistui. Ja kenties ainoastaan se seikka, että hän toimessaan käytti vieraan valtakun-

nan maallista miekkaa apunaan, herätti Lallissa murha-aiheet.

Väinö Salminen Suomen museo, 1905.

Salmisen tutkimukset kiinnittivät ajan johtavien keskiajantuntijoiden mielenkiinnon aiheeseen, ja keskustelu jatkui erityisen kiivaana Suomen museossa vuonna 1911. Läheiseltä Eurajoelta kotoisin ollut tutkija Jalmari Jaakkola otti aiheeseen kantaa Salmisen ja Rinteen mielipiteitä vastaan ja ajoitti kappelin rakentamisen 1300-luvun jälkipuoliskolle, aikaan, jolloin pyhän Henrikin kultti olisi voimistunut. Jaakkolan mukaan kappeli saattoi olla esim. jonkin suurmiehen piispan muistolle pystyttämä kappeli.

Vaakalaudalla oli jopa piispan historiallisuus, jota Jaakkola tosin hänkin puolustaa: ”Pyhän Henrikin historiallisuudella on tässä siis joka tapauksessa uusi ja arvokas, joskin kyllä vain myöhäiskeskiaikainen lähde lisää.”

Salminen ja Rinne vastasivat Jaakkolan artikkeliin. Salminen puolusti kantaansa, että Kirkkoluodon kappeli olisi poistunut käytöstä vuoden 1422 tienoilla: ”On selvää, että pian sen jälkeen kun Köyliön ihana Saari (Lallin talo?) [Vanhakartano] joutui Suomen piispan haltuun, paikkakunnan kirkollisen elämän keskipiste siirtyi tähän saareen”, missä siis sijaitsee Köyliön 1700-luvun puoliväliltä peräisin oleva kirkko. Rinne puolsi Salmisen käsityksiä varhaisesta ajoituksesta.

Jaakkola toisti ajatuksiaan myös Satakunta II:ssa viitaten mm. löytöjen ajoitukseen:

Vasta noin 30-40 v. jälkeenpäin, jolloin edellinen vanhopolvi oli kokonaan poistunut, tapaamme Salmisella tiedon, että itse pyhä Henrik olisi kappelin perustaja. Ja tämäkin tieto liittyy lähinnä muistitietoon, että mainit-

tu piispa-marttyyri sai surmansa tällä Kirkkoluodolla tai sen vieressä jäällä. Kun tätä kirkon rakentamistarua emme näe kenelläkään aikaisemmalla kirjoittajalla, niin on se epäilemättä vain opittu, myöhempi johtopäätelmä.

Jaakkola Satakunta II, 1911.

Kirkkosaari sai uutta huomiota kirkon juhluvuo-
nna 1955, jolloin ensimmäisen ristiretken uudelleenajoitus aikaisti juhlintaa 1800-lukuun verrattuna. Juhlavuoden kunniaksi paikalle pystytettiin Pyhän Henrikin muistokivi.

1990-luvulla ekumenian hengessä, kun kohde tuli suosituksi pyhiinvaellustradition uudelleenlämmittelyssä, Kirkkokarille pystytettiin vuonna 1998 alttari, jonka on suunnitellut turkulainen arkkitehti Benito Casagrande. Leena Koivisto valvoi rakentamista. Kaivuun yhteydessä ei tehty löytöjä.

”Lallin kalmisto” Köyliönsaarella

1890-luvulla Axel O. Heikel teki selvityksen Porin museossa säilytettävistä Köyliön liittyvistä esineistä. Työmies August Gustafsson oli Vanhakartanolla tehtyjen kaivutöiden yhteydessä löytänyt rautakautisen ristineulan ja riistanhoitaja Herman Wäisänen oli vienyt esineen museoon. Se herätti Heikelin kiinnostuksen ja hän päätti matkustaa paikan päälle. Omien sanojensa mukaan hänet palkittiin runsaasti. Kyseinen Wäisänen oli paikantanut myös kalmiston Tuhkanummella (nk. A-kalmisto), ja täten se tutkittiin.

Vanhankartanon alueelle palattiin tutkimaan kalmistoja 1925 Alfred Hackmanin johdolla. Vapaaherra Axel Cedercreutz oli ottanut yhteyttä Helsinkiin, kun työmiehet uuden lantakuopan kaivuun yhteydessä olivat törmänneet ruumishautoihin. 13 hautaa oli avattu. Cedercreutz oli ottanut esineet talteen konteksteissaan erilleen, mutta Hackman pahoitteli silti tilannetta. Laaja alue avattiin ja dokumentoitiin. Tutkimuksia jatkettiin seuraavana vuonna C. A. Nordmanin johdolla, jolloin avattiin ja tutkittiin liki 260 neliömetrin alue. Paikkaa, nykyistä C-kalmistoa, nimettiin yleisesti ”Lallin kalmistoksi”, käy ilmi Nils Cleven kirjeestä Aarne Äyräpäälle vuodelta 1937.

Nils Cleve, joka oli osallistunut myös kesän 1926 tutkimuksiin, palasi tutkimaan Vanhankartanon aluetta vuonna 1934. Tällöin Axel Cedercreutzin aikeissa oli rakentaa uusi talirakennus. Cleve palasi tarkastusmatkallaan Köyliön Vanhankartanon alueelle vuonna 1937, jolloin kalmisto Vanhan meijerin kohdalla tilan alueella tutkittiin ja ajoitettiin kansainvaellusaikaan, nk. B-kalmisto. Voitiin todeta, että Euran-Köyliön alue oli erityisen

kiinnostava juuri ruumiskalmistojen takia – poiketen muusta Suomesta rautakaudella.

Cleve julkaisi ajatuksiaan Suomen kristilistämisestä Suomen museossa 1947-48 ja kysymykset tulivat myös pian ajankohtaisiksi kirkon juhluvuonna 1955. Hän tukee Jaakkolan lanseeraamaa ajatusta ns. barbaarikristillisyydestä ennen varsinaisia ristiretkiä.

Viimeisin tarkastus on vuodelta 1999, jolloin Leena Koivisto valvoi B-kalmiston alueella tehtävää kaivantoa ja totesi, että kalmisto on kaikella todennäköisyydellä tuhoutunut.

Taru totuutta tärkeämpi?

Cleve julkaisi Köyliön C-kalmiston tutkimuksiaan lopulta 1970-luvulla Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirjasarjassa, toisessa osassa. Ensimmäinen osa 1940-luvulta käsitteli kansainvaellusaikaan-merovinkiaikaan ajoittuvaa aineistoa, mutta osa II käsitteli nk. C-kalmiston ruumishautoja, joita Cleven mukaan oli alueella vähintään 150, ehkä jopa 200.

Loppupäätelmässään Cleve kommentoi myös alueen sidonnaisuutta Surmavirren tapahtumiin, jotka sijoitetaan Köyliöön: ”I denna bygd på det isbelagda Kjøulo träsk (Köyliönjärvi) inträffade på 1150-talet ett ödesdigert drama, dråpet på Finlands apostel biskop Henrik.” Tarinan toisinoista pyhimyslegenda 1200-luvun lopulta ei mainitse murhamiehen nimeä, mutta sen tekee Surmavirsi: ”Banemannen är storbonden Lalli i Kjøulo”.

Kirjan kansikuvanakin on komea ristiretkiaikainen kirves, joka löytyi haudasta C 17. Cleve toteaa seuraavaa:

Intressantaste föremålen är ett par i ”hövdingegraven” C 17 [---]. En grav som denna stöder enligt min mening förmodan väl att gravfältet C är ett ”barbarkristet” gravfält och att bygden i Kjøulo vid tiden för biskop Henriks besök var kristnad. [---] Den förnåma graven C 17 med dess silverbeslagna svärd och – framför allt – silverornerade yxa har säkert tillhört en hövdingeperson och även andra gravar kan tillskrivas förnåmare bönder. [---] Resonemanget ovan synes ge till resultat, att Lallis gård – om det funnits en sådan, vilket jag är övertygad om – bör ha legat bland de övriga gårdarna i byn. Det var tydligen den förnåmsta av dem, eftersom biskop Henrik styrde dit sin väg. Det var ett ödesdigert val som sedan ledde till mordet på isen utanför Lähtenkylä by. Nils Cleve SMYA, 1978.

Nils Cleve ei siis ainoastaan tutkinut ”Lallin kalmistoa”, vaan mielestään paikallisti kenties jopa piispansurman murha-aseenkin?

Ainakin Lalli on ollut läsnä Köyliössä, osin tutkimuksen luomuksena ja nyttemmin patsaana entisen pankkitalon pihassa kahden kilometrin päässä Vanhakartanosta.

Aimo Tukiaisen viimeisimpiin veistoksiin kuuluu vakava, vapaan suomalaisen talonpojan mielikuva, Lalli, vuodelta 1989. Se voi kenties olla lopullisena monumenttina tästä kansallisesta traditiosta, joka kiinteästi liittyy Suomen historian luomiseen ja tarpeeseen juhlaa pitkäikäistä läntistä kristillisyyttä 1800- ja 1900-luvuilla.

Pertti Anttonen, joka on tutkinut Lallia historiografisesti, toteaa, että ristiretkiä on viime aikoina tulkittu jopa Suomen ”ensimmäisen” länsieurooppalaistumisen ilmentymänä. Mutta samalla ajatus Köyliöstä Suomen historian alkupisteenä elää sitkeänä – hänen mielipiteensä voisi hyvin myös päteä tutkimustraditioon etenkin Vanhankartanon alueella:

Kertomus politisoituu entisestään, kun oletetun muutoksen ja konfliktin keskelle paikannettu, surmatyön tehnyt ihminen etnistetään – vähintään noin 500 vuotta myöhempien lähteiden perusteella – suomalaiseksi ja sellaisena nykysuomalaisen, protestanttisen kansallisvaltio-Suomen kansalaisen kaltaiseksi ja historialliseksi edeltäjäksi, geneettiseksi ja ideologiseksi esi-isäksi.

Pertti Anttonen Historia mirabilis 2, 2004.

Vuoden 2005 EU-Suomessa meidän tulisi-kin pohtia näitä näkökulmia hieman syvällisemmin, erityisesti kirkon 850-vuotisjuhlintaan liittyen. Köyliöön vaelletaan varmasti tänäkin kesänä hengellisin eväin uudelleenlämmitetyn tradition voimin, koska taru on yleensä totuutta tärkeämpi.

Lähteitä mm.:

Museoviraston arkiston Köyliö-materiaali: Ett gravfält från vikingatiden på Kjøuloholm i Kjøulo socken. A. Hackman, 1925.

Kertomus. N. Cleve, 1938.

Kertomus alttariperustuksen kaivamisen valvontatyöstä Köyliön Kirkkokarissa 17.8.1998. Leena Koivisto, 1998.

Kirje 1868 Reinholmille Johan Adolf Lindströmiltä.

Kirje 1937 Äyräpäälle Nils Cleveltä.

Köyliön Vanhankartanon ”Lallin kalmisto”. Kaivaus v. 1934. N. Cleven, 1934.

Köyliö, Vanhakartano. Kertomus kaapeli-

Tutkija Derek Fewster esitelmöi Aimo Tukiaisen Lalli-patsaan (1989) juurella vuonna 2005. Kuva Eva Ahl 2005

kaivantotyömaan valvonnasta ruumiskalmistoalueella. Leena Koivisto, 1999.

Redogörelse för de undersökningar som dr. C. A. Nordman jämte undertecknad utfört på järnåldersgravfältet på Kjøuloholms gård i Kjøulo socken sommaren 1926. N. Cleve, 1926.

Kirjallisuutta:

Anttonen, Pertti 2004: ”Myytin ja todennäköisyyden historiaa. Piispa Henrikin surma viimeaikaisen suomalaisen historiankirjoituksen valossa”, Historia mirabilis 2. Historioita ja historiallisia keskusteluja. Toim. Sami Louekari ja Anna Sivula. Turku.

Cleve, Nils 1978: Skelettgravfälten på Kjøuloholm i Kjøulo II. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 44,2. Helsingfors.

Maiseman muisti. Toim. Helsinki 2000. Satakunta II, 1911.

Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja II. Helsinki 1874.

Suomen museo 1911. Helsinki.

Suomen museo 1947-1948. Helsinki.

Arkeologi Sari Mäntylä Koroisilla yhdessä Turun työväenopiston arkeologiapiirin kanssa keväällä 2005. Kuva Markku Lemmetti.

KUKA ON ISÄNTÄ AURAJOELLA? Kristillistyminen, löydöt ja legendat

**Sirkku Pihlman,
FT
Turun yliopisto
Museologia**

Arkeologisesti näyttää sitä, että Aurajoki-laakso ja alue siitä kaakkoon olisi pitkään ja sitkeästi säilyttänyt vanhan uskonsa ja vanhan yhteiskuntajärjestyksensä.

Olen käsittänyt jokilaakson kahden erilaisen rannikon osan väliseksi rajaseuduksi, mutta ei syrjäseuduksi. Rajaan liittyivät tietyt pyhyiden ja loukkaamattomuuden käsitykset. Vaikutusvaltaisten talojen tukemana raja antoi hyvät mahdollisuudet kaupankäynnille ja toisille vieraiden ihmisten kohtaamiselle.

Aurajokiseudun ihmisillä oli samankaltaiset ellei paremmat mahdollisuudet tutustua kristinuskoon ja omaksua sen oppeja kuin kenellä tahansa rannikon asukkaalla. Selvästi pakanallinen hautaustapa säilyi kuitenkin jokisuussa aina 1200-luvun alkuun, lähes siihen asti, kun piispanistuin siirrettiin Nousiaisista joen vastarannalle. Vähän ylempänä jokilaaksoissa Liedossa oli haudattu jo kovasti kristilliseltä näyttävään tapaan satakunta vuotta aikaisemmin.

Paikassa, johon piispanistuin nähtiin hyväksi asettaa, oli pakanallisia hautaustapoja hyvin myöhään noudattavien talojen keskittymä. Tämä ei varmaan ole sattumaa. Nämä perinteen kantajat noudattivat omia talokohdaisia tapojaan, toiset olivat säilyttäneet polttohautaustapaa toisia kauemmin, toiset panivat hautoihin yksiselitteisen kristillisiä esineitä, toiset valikoituja aseita. Arkeologi-

assa ja historian tutkimuksessa käytävän keskustelun jälkeen en uskaltaisi sanoa, etteivät nämäkin pakanalliseen tapaan hautaavat tärkeät talot olisi voineet olla kristinuskon piirissä.

Suhteellisen äskettäin kääntyneille tuli rauhansomaisen lähetyksen metodin mukaan antaa oikeus irrottautua vähittäin vanhoista uskomuksistaan ja rituaaleistaan. Miekkalähetystä harjoitettiin osana valloituspolitiikkaa Saksissa ja Itämeren itäpuolella huonolla menestyksellä, ja sitä onneksemme välteltiin nykyisten Pohjoismaiden alueella. Vallasta oli joka tapauksessa kyse, vaikka ei sodasta. Kirkko oli organisoitumassa, vaikka seudun kristillistyminen olisi jo ollut pitkällä.

Viime päivinä (huhtikuussa) on lehdistö nostanut vahvasti esiin mieliä kuohuttaneen väitteen, että Henrikiä ja Lallia ei olisi koskaan ollut olemassa! Tutkijoita hieman naurattaa, mutta samalla ihastuttaa se merkitys, mikä ”uutisella” ja itse legendan tarinalla on tänä päivänä. Legendan käsittäminen aivan todeksi edellyttää vahvaa uskoa pyhiin kertomuksiin, jota meillä maallistuneilla kaduntalajilla ei tahdo olla.

Toisaalta tarina on tosi tarinana, joka on vaikuttanut ihmisten mielissä satoja vuosia, ja vaikuttaa edelleen.

Marttyyri- ja ihmelegendoja on tarvittu lähetyksalueilla uskon vahvistamiseksi. Oli

myös hyödyksi, jos ne antoivat perustelun ja selityksen jollekin, mikä on kuohuttanut mieliä. Kristillistymiseen ja kirkon organisointumiseen on varmasti sisällyntynyt paljon mieliä kuohuttaneita ristiriitoja. Voittajan täytyi osoittaa, että voitto oli oikeutettu, ei vääryydellä hankittu.

Omasta puolestani en missään tapauksessa halua mitätöidä Pyhän Henrikin legendan ja surmavirren sisältöä ja merkitystä, en myöskään niitä paikkoja, joihin tapahtumat liitetään, oli tämä tapahtumien ja paikkojen yhdistäminen sitten tapahtunut missä vaiheessa keskiaikaa ja kenen toimesta tahansa. Köyliönjärvi ja Nousiainen ovat ehdottomasti tärkeitä paikkoja siinä prosessissa, jota tarina muunneltiin kuvaa tai selittää.

Monet arkeologiset ja historialliset tiedot puhuvat näiden paikkojen erityisyydestä. Arkeologiset kalmistolöydöt viittaavat myös johonkin erityiseen yhteyteen Köyliön Köyliönsaaren ns. Lallin kalmiston ja Nousiaisten Moision Myllymäen kalmiston välillä. Uskaltaisin jopa esittää, että niiden talojen välillä, joille nämä kaksi kalmistoa kuuluivat, oli toimiva sukulaissuhde.

En voi olla hahmottamatta Henrikin ja Lallin kohtaamista kirkollisen ja maallisen maahdin mittelonä. Kyse ei legendankaan mukaan ole pakanan ja kristityn kohtaamisesta, pakanan ja kristityn välisestä riidasta. Kyse on sii-

tä, onko kirkolla oikeus kajota vanhaan valtaan, organisoida uudelleen se vallan kenttä, jossa mahtitalot olivat siihen saakka isännöineet. Ne olivat olleet kultin harjoittamisen keskuksia, oli kyse sitten ei-kristillisestä tai kristillisestä kultista. Kirkon organisoitumisen edetessä Suomessa 1100-luvulla joutuivat keskeiset talot luopumaan yhteiskunnallisesta asemastaan, omista kalmistoistaan, jotka olivat tulkintani mukaan talon hyvinvoinnin ja siihen liittyvän esivanhempain kultin konkretisoitumia.

Kristinusko tuli Suomessa tunnetuksi vähitellen, vaiheittain ja ilman sotaisaa pakkoa.

Kristinuskon symboliikka ja vaikutus näkyvät kalmistojen ja ehkä asuinpaikkojenkin esineistössä, esim. rengasristikorisessa kangaspuun painossa.

Professori Unto Salo on etsinyt ja löytänyt kristillistä symboliikkaa Suomen hautausmaainneistosta 500-luvulta alkaen. Esineuutuudet saavuttivat Suomenniemen nopeasti tuolloin kuten myöhemminkin, jos haluttiin. Salo on päättellyt kielihistoriaa ja arkeologista esineistöä verratessaan, että kristinuskon ydinkäsitteitäkin olisi juurtunut tänne varhain, viimeistään 700-800 -luvulla, nimenomaan idän suunnasta. On oman mielikuvitukseni tavoittamattomissa, millä tavalla nuo käsitteet olisivat tuolloin saaneet pysyvän paikkansa suomen kieleen.

Jossakin vaiheessa rautakauden lopulla Suomessa kuitenkin vallitsi tilanne, että kristinuskon tuntevia ja ehkä kasteen ottaneitakin oli jo paljon, mutta lähetystyötä tekevät ja muut kirkon edustajat toimivat vielä maallisten mahtitalojen suojeluksessa. Taloilta oli ehkä kappeli ja saarnaajansakin, mutta isäntä oli edelleen isäntä ja emäntä oli emäntä uskonasioissakin. Vanhaa kulttia noudatettiin hautaamalla vanhaan kalmistoon ja kunioittamalla suvun vainajia. Samalla pidettiin huolta tulevasta maallisesta hyvinvoinnista.

Kun kirkko alkoi voimallisesti luoda uudelle omaa hallinnollista organisaatiotaan, jouduttiin uuteen tilanteeseen. Silloin kirkko puuttui radikaalisti perinteisiin yhteiskunnan rakenteisiin ja toi tilalle uuden järjestyksen ja hierarkian.

Tämäkin vaihe näyttää sujuneen Suomessa suhteellisen rauhanomaisesti, jälkiä konflikteista on aika vähän. Juuri tähän vaiheeseen näyttäisivät Henrikin legendan tarinat liittyvän. Kyse ei ole kristinuskon sanansaattajana toimimisesta vaikeissa oloissa, vaan kahden vallan yhteenotosta. Vastakkain olivat perinteenmukaisen yhteiskunnan mahtitalot ja valtasuhteiden muutosta vaativa kirkko.

Kirkon edustajaa vastustaneelle ja heidän kanssaan rettelöineelle kristitylle mahtitalonpojalle kävi huonosti: kirkko sai haltuunsa hänen tilansa, kuten Köyliön esimerkissä. Lallin kartanosta tuli piispankartano ja Nousiainiin, saman Lallin murretulle valta-alueelle ehkä tuolloinkin, rakennettiin piispan kirkko. Kirkko mursi monin tavoin vanhaa yhteiskuntaa. Tämän oikeuttamiseksi tarvittiin selittävä tarina, joka samalla toimi kuten marttyyrilegendojen tuli kirkon ja pyhimyksen asemaa vakiinnutettaessa.

Aurajokilaakso koki saman murtamisvaiheen myöhemmin. Uuteen hallinto-organisaatioon taivuttiin täällä vasta, kun kirkko ja Ruotsin kruunu yhdistivät voimansa ja toivat yhdellä kerta kaksi uutta vallan voimatekijää alueelle: piispanistuimen ja kruunun sotilastukikohdan. Sankaritarina – niitähän me kerromme. Pieni maankolkka vastusti vahvempaan kuin eräs tunnettu gallialainen kylä.

Vakavammin: Seudun arkeologia antaa mahdollisuuksia tarkastella uuden ja vanhan uskon pitkää rinnakkaiseloja: samassa taloudessa, naapuristossa, lähialueilla, kalmistossa ja asuinpaikalla. Uskon määrä ei kuitenkaan ole mitattavissa.

Hopearisti löytyi rakennustöiden yhteydessä vuonna 1960 vain sadan metrin päässä nykyisestä Arkeologikeskus Untamalasta.

Lounais-Suomen varhaisia kristillisiä löytöjä Untamalassa

Arkeologikeskus Untamalan kesänäytely tarjoaa näkökulman erityisesti Lounais-Suomen kristinistymiseen.

Esillä Laitilassa on erityisesti lähiseudun merkittäviä esinelöytöjä – mm. Heikkalan hopearisti, jonka löytöpaikka on aivan arkeologikeskuksen naapurissa.

Rautakautisesta ruumishaudasta vuonna 1960 löydetty esineet ovat kaikki esillä. Rahojen perusteella hauta on ajoitettu aivan 1000-luvun alkuun.

–Suomesta ei ole toista yhtä vanhaa hautaa, josta olisi löydetty yhtä selvästi kristillisiä esineitä. Ristiriipuksen lisäksi myös muissa haudan esineissä on ristejä, totesi museoviraston pääjohtaja Paula Purhonen avatessaan näyttelyn.

Koska alueelta ei enää 1000-luvun jälkeen ole esineellisiä hautoja, on päätelty kristinuskon omaksumisen tapahtuneen 1000-luvulla.

–Kristinusko omaksuttiin täällä hyvin nopeasti, ensimmäisenä Suomessa. Siitä on hyvät arkeologiset todisteet, totesi Purhonen.

Näyttelyssä on mm. Kalannista, Maarian Taskulasta ja Nousiainien Myllymäeltä löydettyjä varhaiskristillisiä esineitä.

Näyttely on avoinna syyskuun loppuun asti.

Pystykangaspuiden savisiin painoihin painettiin Suomessa rengasristikuvioita ainakin merovinkiajalta lähtien. Näitä ristikuvioisia painoja tavataan Itämeren eri puolilta. Risti on saattanut suojata tai siunata kudontatyötä kuten myöhemmin leipään tai olutkannuun tehty risti Jumalan viljaa. Missä mielessä nämä "kodin ja tuotannon" ristit ovat kristillisiä? Kuva Raision Mullin asuinpaikalta. Heidi Viljanen, Turun yliopiston arkeologian arkisto.

”Melkein kaikki ihmiset kastettiin”

– mitä tiedämme Itä-Suomen kristillistymisestä?

Ville Laakso

Kristillistymiskehitystä on tutkittu kohtuullisen vilkkaasti läntisen Suomen osalta, mutta maamme itäosia ajatellen tilanne on heikompi. Silmiinpistävin erityispiirre itäisessä Suomessa on tietysti se, että esihistoriallisen ajan lopulla sinne levisi kristinuskoa idästä, kreikkalaiskatoisissa muodossaan.

Merkkejä itäisen kristillisyyden varhaisesta vaikutuksesta on tosin nähty läntisimmässä Suomessa asti. Usein mainitaan, että keskeisin kristillisyyteen liittyvä suomen kielen sanasto on alkuperältään itäistä (esim. pappi ja risti). Myös muutamien Turun seudun paikannimien (Turku, Kupittaa, Paaskunta, Koroinen) on joskus uumoiltu olevan slaavilaista alkuperää. Itäisen vaikutuksen täällä on arveltu ajoittuvan lähinnä 1000-luvulle. Ainaakin toistaiseksi arkeologinen todistusaineisto koko asiasta on kuitenkin hyvin vähäistä.

Historiantutkimuksessa laajalti hyväksytyn käsityksen mukaan näyttää itäinen vaikutuspiiri 1200-luvun alkupuolella ulottuneen joka tapauksessa Päijät-Hämeeseen. Samaan viittaa alueen arkeologinen aineisto. Keskiajan kuluessa ortodoksisen kirkon vaikutuspiiri kuitenkin väistyi nopeasti itään, ja merkit siitä jäivät Itä-Suomea lukuun ottamatta melko vähäisiksi.

Keskiajan–uuden ajan taitteessa ortodoksisen kirkon valtiopiiri historiallisen Suomen alueella oli rajautunut kattamaan Käkisalmen Karjalana tunnetun alueen. Se oli karjalaisen kulttuurin ydinalue, jonka keskuksena oli Käkisalmen kaupunki. Kulttuurimme rikkauteen edelleen elävän ortodoksisen vähemmistön juuret ovat juuri tällä alueella – johon kuului mm. nykyinen Pohjois-Karjala.

Toisaalta on muistettava, että Pähkinäsaaren rajalinjan länsipuolelle jäänyt nk. Viipurin Karjala kuului viimeistään keskiajalla läntiseen kulttuuripiiriin, jonne vakiintui läntinen roomalaiskatolinen kirkko.

Perinteinen käsitys: joukkokaste

Historiantutkijoiden perinteinen mielipide on ollut, että karjalaisista tuli kristittyjä 1200-luvulla. Ensimmäinen ja tärkein asiakirjoissa esiintyvä maininta uuden uskon leviämisestä on vuodelta 1227. Silloin Karjalaan sanotaan

tehdyn idästä laajan lähetyksen: venäläisen Laurentius-kronikan mukaan tuolloin kastettiin ”suuri määrä karjalaisia, melkein kaikki ihmiset”. Pian tämän jälkeen on arveltu järjestyneiden seurakuntien syntyneen Käkisalmen Karjalaan Laatokan länsirannalle.

Kristillistymisen varhaisvaihetta koskevat kirjalliset lähteet ovat kuitenkin äärimmäisen harvalukuisia ja niitä kohtaan on esitetty vii-

me aikoina voimakasta lähdekritiikkiä. Vuoden 1227 mainintaa on pidetty suoranaista väärennöksenä. Perinteistä kuvaa ovat arvostelleet ainakin historioitsijat John Lind ja Jukka Korpela sekä arkeologi Markus Hiekkänen – pitäen esitettyä kristillistymisen ajankohtaa turhan varhaisena.

Arkeologisella aineistolla onkin historiallisiin lähteisiin verrattuna huomattavia etuja: se

Ruotsalainen 1300-luvun hopearaha löytöpaikallaan Lappeenrannan Kauskilan Kappelinmäellä. Kuva: Ville Laakso.

*Ruumishautaa kaivetaan kesällä
2004 Lappeenrannan Kauskilan
Kappelinmäellä. Kuva: Ville Laakso.*

kertoo ruohonjuuritason uskomuksista ja siitä puuttuu keskiajan asiakirjalähteille ominainen puolueellisuus. Toisin kuin historian-tutkimuksen asiakirja-aineistoa, arkeologista lähteistöä on myös mahdollista kenttätutkimuksilla kasvattaa.

Kristillistymisprosessia on arkeologiassa tutkittu ennen kaikkea uskonnollisen esineistön sekä hautastapojen avulla. Haudoissa on kiinnitetty huomiota varsinkin ruumishautojen suunnassa tapahtuviin muutoksiin sekä siirtymiseen esineellisestä hautaustavasta esineettömään.

Itämeren piirin kristillistymistä laajemmin tarkastellut virolainen arkeologi Heiki Valk on maininnut kristilliselle hautaukselle seuraavat kriteerit: 1) kirkkomaat korvasivat kylien tai talojen hautapaikat; 2) polttohautaus kiellettiin; 3) siirryttiin länsisuuntaiseen hautaukseen; 4) esineiden pano hautaan lopetettiin; 5) kääriinliinat korvasivat puvussa haataamisen. Eri tutkijat käyttävät osin erilaisia kriteerejä, mikä tietysti hankaloittaa tulosten vertailua.

Arkeologit ovat yleensä ajoittaneet muutoksen esineellisestä esineettömään hautaustapaan – ja samalla kristillistymisen – Karjalassa vuoden 1300 tienoille. Ilmiön ajoittamiseen liittyy kuitenkin yksi suuri ongelma: hautojen ajoittaminen niihin laitettujen esineiden perusteella on epätarkkaa. Erityisesti näin on juuri ristiretkiajan–keskiajan taitteessa, koska emme tiedä, kuinka pitkään tietyt ajoituksessa tärkeät esinetyypit ovat tosiasiallisesti säilyneet käytössä.

Ongelma koskee esimerkiksi karjalaisia korutyyppisiä, joiden käytön on perinteisesti katsottu päättyvän viimeistään vuoden 1300 tienoilla, mutta joita on löytynyt mm. Novgorodin 1300-luvun kulttuurikerroksesta. Tutkimuksen kannalta tärkeät haudat saattavatkin olla selvästi nuorempia kuin on luultu.

Arkeologisen aineiston ongelmien vuoksi myös arkeologit ovatkin nojanneet historiallisiin tietoihin pohtiessaan kristinuskon saapumista ja historiallisen ajan alkua. Esimerkiksi C. A. Nordman on todennut, että vaikka ristiretkiajan loppuvaiheen esineitä ei voida tarkasti ajoittaa, ja vaikka yksittäiset esinelöydöt saattavatkin olla vielä 1300-luvulta, voidaan karjalaisen kulttuurin kukoistuksen todeta päättyneen kolmanteen ristiretkeen ja Pähkinäsaaren rauhaan.

Näin historiallista lähdeaineistoa koskevat ongelmat ovat siirtyneet koskemaan myös arkeologien tekemiä tulkintoja. Tulevaisuu-

nessa, aineiston vähitellen kasvaessa, lienee mahdollisuuksia ja syitä käyttää nimenomaan arkeologian näkökulmasta lähteviä ajoituksia.

Ruumishaudat lähdeaineistona

Esineajoitusten ongelmaa voidaan välttää tutkimalla hautaustapojen muutoksia niiden hautojen avulla, jotka on mahdollista ajoittaa perinteistä esineajoitusta luotettavammin: radiohiilimenetelmän tai haudoista löytyneiden rahojen avulla. Radiohiiliajoitukset antavat luotettavia, mutta nekin varsin epätarkkoja tuloksia; raha-ajoitukset ovat parempia, sillä maksuvälineiden lyöntiajat tunnetaan yleensä melko tarkasti. Myös raha-ajoiuksiin sisältyy kuitenkin ongelmia, ja jopa keskiaikaisen rahatyypin lyöntiajoista on vaihtelevia käsityksiä.

Länsi-Suomesta rahoja sisältäviä hautauksia tunnetaan suhteellisen runsaasti. Niitä on tutkinut erityisesti arkeologi Pekka Sarvas jo klassisiksi muodostuneissa julkaisuissaan. Sen sijaan Itä-Suomesta rahahautoja tunnetaan huomattavan harvoja; myös radiohiiliajoituksia on toistaiseksi julkaistu hyvin vähän. Käkisalmen Karjalasta on tähän mennessä tullut julki yksi radiohiili- ja yksi raha-ajoitettu hauta – Viipurin Karjalasta yksi ainoa raha-ajoitettu hauta. Savosta on julkaistu kaksi radiohiiliajoitettua ja yksi raha-ajoitettu hauta.

Tätä vähäistä aineistoa voidaan kuitenkin

alustavasti verrata Heiki Valkin edellä mainittuihin kristillistymiskriteereihin. Vertailusta käy selvästi ilmi, että eri kriteerit toteutuivat eri aikoina.

Esimerkiksi vainajan pään suunta (Valkin kriteeri 3) näyttää Karjalassa vakiintuneen länteen tai lähelle sitä jo 1200-luvun kuluessa. Erytisen mielenkiintoista on, että julkaisutun aineiston perusteella esineiden, myös työkalujen ja aseiden, asettamisesta hautoihin on Käkisalmen Karjalassa luovuttu vasta myöhään 1300-luvulla, ehkä hyvinkin vasta 1400-luvulla. Viipurin Karjalassa murros osuneen hieman aikaisemmaksi, 1300-luvulle, ehkä sen alkupuolelle; Savossa muutos lienee tapahtunut samalla vuosisadalla, aikaisintaan vuoden 1300 tienoilla.

Juuri siirtymistä esineellisestä hautaustavasta esineettömään on pidetty keskeisimpänä kristillistymisen merkinä. Muutoksen ajankohta näyttäisi tämän perusteella osuvan perinteistä arkeologistakin kuvaa myöhäisemmäksi.

Pakanan vai kristityn hauta?

Esineellisen hautauksen käsitteeseen ja esineellisyyden ja uskonnon suhteeseen liittyy huomattavia metodisia ongelmia. Ehkä suurin niistä on kysymys siitä, minkä tyyppinen hauta voidaan määritellä kristilliseksi ja mikä ei. Haudaustavat kun muuttuivat selvästi asteittain, eivät kertarysäyksellä.

Onkin syytä välttää hautaustavoissa ilme-

nevien yksityiskohtien ja niiden muuttumisen pitkälle menevää tulkintaa: pitkän prosessin yksittäisten osien merkitystä kokonaisuudessa on vaikea arvioida. On mielestäni liiallista yksinkertaistamista pitää prosessin jonkin tietyn vaiheen hautoja kategorisesti ”pakanallisina” ja seuraavan vaiheen hautoja yhtä jyrkästi ”kristillisinä”.

Roomassa ja Konstantinopolissa oli epäilemättä selkeä käsitys siitä, kuinka kristitty oli haudattava, mutta eri asia on se, minkälaiset käsitykset itäsuomalaisella rahvaalla asiasta oli. Itäsuomalaisen ”kristillistymisprosessin” joissain vaiheissa onkin varmasti kyse enemmänkin esivallan kontrollin leviämisestä ja asteittaisesta tiukentumisesta kuin väestön maailmankuvan muuttumisesta.

Joka tapauksessa Itä-Suomessa on ristiretkiajan–keskiajan kuluessa todettavissa kiistaton muutos täysin esineettömään hautautapaan, ja tämä on luonnollista tulkita kristillistymiseen liittyväksi. On myös muistettava, että kristinuskon eteneminen ei ollut päätepisteessään edes keskiajan loputtua, sillä vielä uuden ajan karjalaiselle uskomusmaailmalle oli leimallista vanhojen ja uusien uskomusten päällekkäisyys, erityisesti ortodoksilla alueella. Esimerkiksi Valkin mainitsema ensimmäinen kriteeri, kyläkalmistoista luopuminen, ei toteudu ortodoksisessa Karjalassa lainkaan: niiden käyttö on jatkunut nykypäiviin asti.

Kaikkiaan voidaan siis todeta, että arkeologisen aineiston valossa Itä-Suomen kristillistymisen oli vaiheittainen ja hyvin pitkä prosessi. Yksi Valkin mainitsemista kriteereistä, siirtyminen polttohautauksesta ruumishautaukseen, ajoittuu Karjalassa vuoden 1100 tienoille, ja Karjalankin osalta tätä on pidetty ensimmäisenä hautautavoiissa ilmenevänä kristillisen vaikutuksen merkinä. Mikäli tämä hyväksytään, on kristillistymisen kestänyt vuosisatoja.

Tässä esitettyjen tulkintojen osalta on otettava huomioon, että julkaistu hauta-aineisto on Itä-Suomesta toistaiseksi vähäistä ja yksittäisetkin uudet löydöt voivat vaikuttaa kuvaan huomattavasti. Viime vuosina onkin tehty asiaa valaisevia, vielä julkaisemattomia, hautalöytöjä esimerkiksi Lappeenrannan Kauskilan Kappelinmäen kaivauksissa.

Kristinuskon ja kansanuskon

Historioitsijoista erityisesti Heikki Kirkinen on pohtinut esikristillisen vaikutuksen laajuutta ortodoksisessa Karjalassa. Hän on kuvannut tilannetta molempien kulttuuripiirien aineiden ”rauhanomaiseksi rinnakkaiseloksi” ja keskinäiseksi vuorovaikutukseksi vielä 1500-luvulla.

Esimerkinä tuolla vuosisadalla eläneestä esikristillisestä vaikutuksesta on usein mainittu Novgorodin arkkipiispan Inkeriin ja Karjalaan 1534 ja 1535 lähettämän pappismunkki Iljan matkoihin liittyvää lähteistöä. Kysymyksessä olivat sisälähetysmatkat alueille, joilla esikristillistä perinnettä tiedettiin runsaasti elävän. Tärkein Iljan matkoihin liittyvä lähde on arkkipiispan vuonna 1534 Iljan mukaan antama paimenkirje. Siinä valitetaan alueen asukkaiden mm. laiminlyövä kirkosakäyntiä ja paastoa, palvovan puita ja kiviä sekä uhraavan ruokaa ja juomaa. Hautaustapojaakin moititaan: ”ja kuolleensa he panevat kylien kurgaaneihin ja kalmistoihin ... eivätkä vie näitä kuolleitaan pogostojen kirkkoihin haudattaviksi”.

Myös Käkisalmen läänin luterilainen papisto varoitteli vielä 1600-luvulla kansaa ortodoksien palvontapaikoista ja yleensä ”taikauskosta”. Luterilainen papisto lienee pitänyt vaarallisina ja pakanallisvaikutteisina myös joitakin normaaleja ortodoksia uskonnollisia menoja, mutta toisaalta rahojen ja esikoistuotteiden uhraamisesta tsasounissa eli kyläkappeleissa on kirjallisia mainintoja vielä 1700-luvulta.

Myös arkeologit ovat usein arvelleet, että ortodoksinen kirkko on suhtautunut vanhoihin esikristillisiin tapoihin ja uskomuksiin selvästi suvaitsevaisemmin kuin läntinen kristillisuus. Ruumishautojen osoittama pitkä kristillistymisprosessi on tästä selvä todiste, samoin se, että monet ristiretkiajan ruumiskalmistot ovat säilyneet käytössä pitkälle historialliselle ajalle – esimerkkinä mainittakoon Kurkijoen Kuuppalan kalmisto, jota mm. arkeologi Aleksandr Saksa on tutkinut.

Huomattava syy perinteen säilymiseen on epäilemättä ollut se, että Karjalan ortodoksinen papisto näyttää suhtautuneen sallivasti esikristilliseen perinteeseen. Suvaitsevaisuus johtunee siitä, että ajan ortodoksipapit ilmeisesti valittiin paikallisen karjalaisen väestön keskuudesta.

Kristinuskon omaksumiseen liittyviä kysymyksiä olisi Itä-Suomen arkeologiasa vastedes syytä tarkastella tähänastista pidemmällä, ainakin 1600-luvulle ulottuvalla, aikavälillä.

Kirjoittaja on Turun yliopiston arkeologian oppiaineen assistentti. Artikkelin perustuu kirjoittajan lisensiaatintutkimukseen.

Liikistö – Ulvilan varhaisinta keskiaikaa

Kokemäenjoen rannalla Ulvilan Liikistössä sijaitsee laaja varhaiskeskiaikainen hautausmaa, josta tiedetään vielä hyvin vähän.

Alueen ympärillä on kivisiä varustuksia ja sen keskellä suuren rakennuksen kiviperustus. Alueella tehtiin uusia kaivauksia vuosina 2002 ja 2003. Niistä kertoo kaivausta johtanut arkeologi Tiina Jäkärä.

Tiina Jäkärä, FM Arkeologian laitos Turun yliopisto

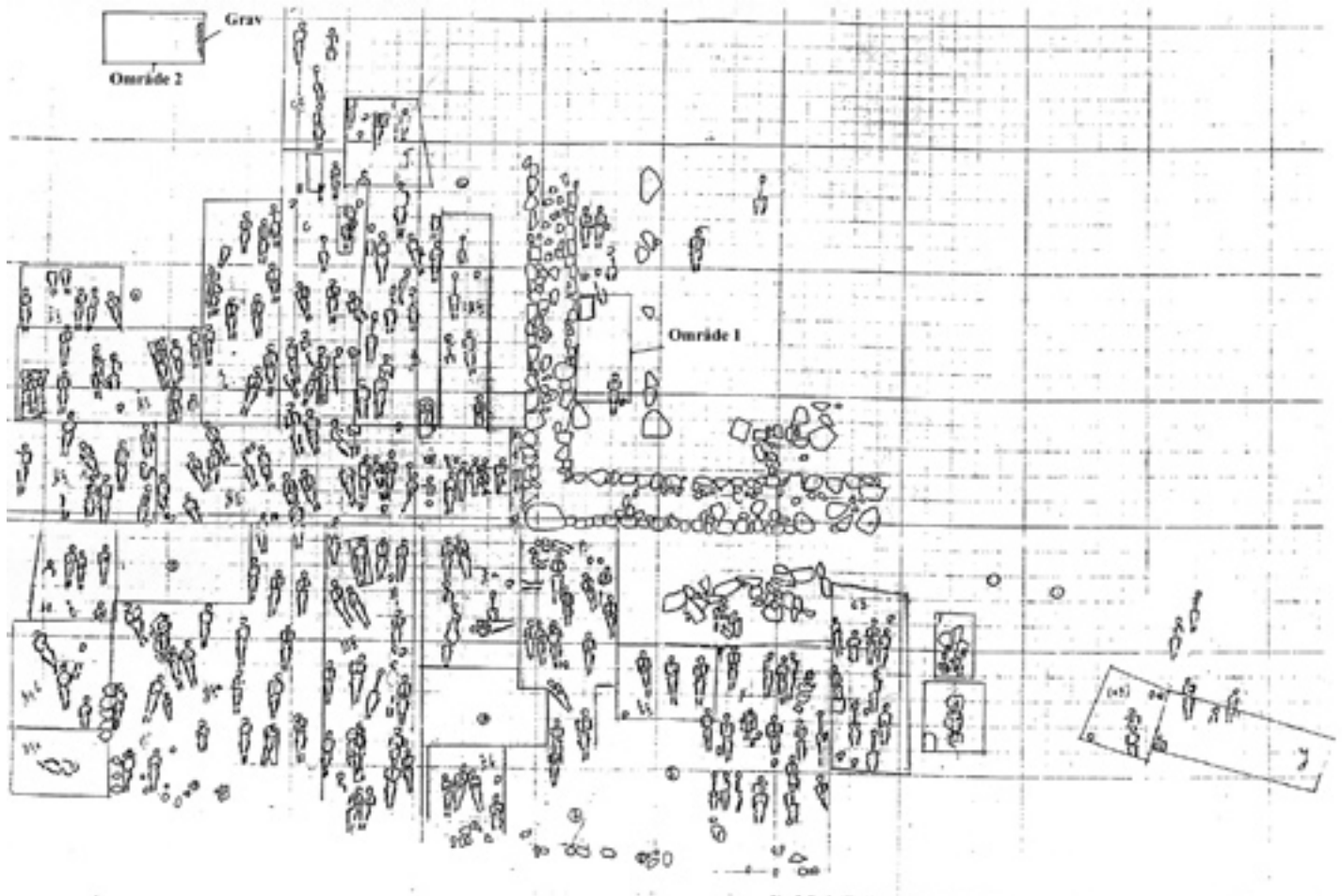
Liikistö on osa noin kilometrin päässä olevan Ulvilan keskiaikaisen kaupunginpaikan ja noin puoleltoista kilometrin päässä olevan keskiaikaisen kirkon muodostamaan keskiaikaista maisemaa. Kaikki tieto mitä Liikistöstä saadaan, syventää koko alueen keskiajan historian tuntemusta.

Vastausta vaille olevia kysymyksiä on tosin edelleen paljon. Kuinka varhaiseen aikaan toiminta Liikistössä ajoittuu? Ketkä Liikistöön tulivat ja miksi? Mistä kertovat aluetta ympäröivät kivivarustukset? Ja mihin rakennukseen kuului paikalla oleva vankka kiviperustus – voiko kyseessä 1300-luvulla kesken jääneen kirkon perustus, kuten ensimmäiset kaivaukset 1930-luvulla tehnyt Iikka Kronqvist arveli?

Tutkimukset alkoivat 1930-luvulla

Ulvilan Liikistössä suoritettiin kaivauksia ensimmäisen kerran vuonna 1930 maisteri Iikka Kronqvistin johdolla. Paikalla olivat tuolloin näkyvissä pitkänomaiset maavallit, joiden kaivamisen yhteydessä paljastettiin alueella nykyisinkin näkyvä L-muotoinen kiveys.

Kronqvist arveli rakenteen olevan Ulvilan ensimmäisen kirkon kesken jäänyt

Liikistön yleiskartta. MV/rakennushistorian osasto.

perustus. Tässä yhteydessä hän viittasi kirjallisiin lähteisiin kirkon rakentamisesta vuosilta 1311 ja 1332. Myöhempi tutkimus on kuitenkin osoittanut ko. lähteiden epävarmuuden (Hiekkänen 2000).

Suuri ongelma Liikistön tutkimisessa on myös 1930-luvulla tehtyjen kaivausten raportoinnin heikkous. Itse asiassa se jäi lähes kokonaan tekemättä (kaivausvuodet 1930-31 ja 1933-34). Vain ensimmäisestä vuodesta on jäljellä raportti, sen lisäksi hautamuistiinpanoja sekä muutama kaivauskartta ja alueen yleiskartta. Monella tapaa informatiivisin on nimenomaan viimeksi mainittu. Hautoja tutkittiin kaiken kaikkiaan n. 300 kappaletta; suurin osa niistä esineettömiä.

Esinelöydöt koostuivat pienesineistöstä, kuten helmistä, heloista, nauloista yms. Kuitenkin vuosien kaivaustyön jälkeen löytöjä luetteloiin vain 63 kappaletta. Tämä osoittaa, että suurin osa työstä tehtiin lapiolla, eikä seurlonta ollut ainakaan jatkuva käytäntö. Kronqvist julkaisi Liikistön aineistoa oikeastaan ainoan kerran artikkelissaan Suomen Museossa vuonna 1938.

Lasia, rahoja ja seinän jäännös

Vuosina 2002-2003 Liikistön tutkimuksia päästiin jatkamaan. Alueelle avattiin kaksi

kaivausalue: alue 1 suuren kiveyksen viereen ja alue 2 eteläiselle hautausmaalle. Jo aiemmin keväällä Liikistöön tehtiin kolme koe-kuoppaa. Kaivajina toimivat Turun yliopiston maiseman tutkimuksen ja kulttuurituotannon opiskelijat.

Kaivausalue 1 avattiin alueella olevan kiviperustuksen eteläsiiven viereen, sen pohjoiselle sivulle. Aiempien kaivausten jäljet näkyivät selvästi hienossa hiekassa; mitään säännöllisiä kaivausalueita ei oltu käytetty. Tämä seikka näkyy selvästi myös 30-luvulta peräisin olevasta lehtikuvasta.

Alueelta löytyi myös nokisen maan muodostama, erittäin selvärajainen jälki. Siitä löytyi hiiltä, sulanutta lasia sekä punaisen hiekkakiven sirpaleita. Ilmeisesti kyseessä oli puisen rakennuksen palaneen seinälinjan jäännös. Se oli hieman erisuuntainen kuin kiveys, joka oli sen katkaissut. Leveimmillään jälki oli n. 30 cm.

Lisäksi seinälinjan alapuolelta löytyi hauta, jonka vainaja oli täysin maatonut. Haudan täytemaasta löydettiin vihreän värilasin kappale; tämä viittaisi siihen, että paikalla on sijainnut lasi-ikkunainen rakennus jo ennen seinälinjan jäljen jättänyttä rakennusta. Radiohiiliajoituksen mukaan seinälinja ajoittuu todennäköisimmin 1300-luvulle.

Koska Liikistössä oli hautausmaa, on luon-

nollista olettaa, että seinän jäännös kuuluisi paikalla sijainneeseen puukirkkoon. Keski-ajalla ei ollut suotavaa, että hautausmaa olisi ollut ilman kirkkoa tai kappelia. Lasi-ikkunat ja erityisesti värilasisista tehdyt lasimaalaukset kuuluivat ko. aikana erityisesti kirkollisiin rakennuksiin. Pienten puukirkkojen ikä lienee parhaassakin tapauksessa ollut vain joitakin vuosikymmeniä. Edellisen tilalle rakennettiin uusi kappeli.

Koska sekä hautausmaan ajoitus, josta jäljempänä, että alueelta 1 löytyneet gotlantilainen yksipuolinen raha (1210/20-1260/70) vievät Liikistön ajoituksen 1200-luvulle, ei ole mahdotonta, että ensimmäinen kappelikin olisi tehty jo 1200-luvulla.

Iikka Kronqvistin mielestä Liikistön kiveys kuului vuonna 1311 aloitettuun ja kesken jääneeseen kivikirkon rakennustyöhön. Nyt saatu ajoitustulos vaikuttaisi kuitenkin työntävän kiveyksen ajoitusta myöhemmäksi. Mahdollisesti kiveys liittyy myöhempään toimintaan alueella. Syksyn 2002 kaivauksissa löytyi tanskalainen raha, joka ajoittuu 1400-luvun jälkipuolelle. Kaikesta päätellen alueella on siis ollut toimintaa vielä ainakin 1400-luvulla. Rakenteella on myös voinut olla jokin muukin kuin kirkollinen funktio.

Muista löydöistä mainittakoon em. gotlantilainen raha, kappaleita toisesta, Maunu Ee-

rikinpojan aikainen raha (1319-1363), tanskalainen raha 1400-loppupuolelta. Lisäksi löytyi gagaattihelmi, joka litistetyin muotonsa perusteella on voinut olla esim. rukousnauhassa, kahdesta puolikkaasta tehty ontho hopeahelmi, keramiikkakannun kahvaa (todennäköisimmin 1300-luvun keramiikkaa; A. Pihlmanin tiedonanto). Lisäksi löytyi nauvoja, ikkunalasia ja vihreän väri lasin kappale.

Ulkomaisia nimiä, vieraita hautaustapoja

Liikistön hautausmaa lienee perustettu 1200-luvun alkupuoliskolla. Syksyn 2002 kaivauksissa tutkittiin yksi hauta eteläiseltä hautausmaalta. Vainajasta otettu luunäyte ajoitettiin, ja saatu tulos sijoittuu aikavälille n. 1240-1280. Hauta sijaitsi eteläisen alueen laidalla, mikä ei varmasti ole ollut ensisijainen hautausalue. Todennäköisesti hautausmaan käyttö oli jatkunut jo jonkin aikaa ja laajentunut reunoille päin.

Aikaisemmin on Liikistöstä löytyneestä vyölaiteesta saatu ajoitustulos n. 1215. Kun

nyt löytyneet varhaisimmat gotlantilaiset rahat ajoittuvat n. 1210/20-1260/70, on oletus hautausmaan periytyemisestä jo 1200-luvun alkupuolelta varsin perusteltu.

Kronqvistin kaivauksissa paljastettiin hautojen päältä muutamia hautamuistomerkkejä. Ne olivat erilaisia haudan päällä olleita kivilatomuksia sekä toiseen päähän kapenevaksi muotoiltuja paasia. Ainakin yksi, aikanaan pystyssä ollut paasi löydettiin. Nämä muistomerkit ajoittuvat muotonsa perusteella lähinnä 1200-luvulle.

Pystypaadelle tunnetaan vastine Laitilasta: Untamalan kirkkomaalla oleva ns. ”Kalevapojan viikatteentikku”. Untamalan kiven vierestä löydettiin aikanaan kaksi hauta. Toisessa haudassa oli vainajan pään kohdalla pyöreitä pronssihelejoja; ne olivat mitä ilmeisimmin kuuluneet keskiajalla käytettyyn päänauhaan. Tällaisen asusteen käyttö ajoittuu 1200-1300-luvuille.

Liikistöstä löytyi myös pieni kalkkikiven kappale, ja jo aiemmissa kaivauksissa Kronqvist tallensi muutamia palasia. Koska paikalta ei löytynyt kalkkikivisiä rakenteiden osia,

voidaankin pohtia, mistä palaset ovat aikanaan irronneet.

Vuosikymmeniä on jo mietitty, olisivatko nykyisin Ulvilan kirkon asehuoneessa olevat, lähinnä 1300-luvun kalkkikiviset hautakivet olleet alun perin Liikistössä. Hautakivien vierasperäiset nimet viittaavat saksankieliselle alueelle ja myös Gotlannin suuntaan.

Syksyllä 2005 Ulvilan kirkon vierestä löytynyt raha-arre voi omalta osaltaan todistaa sen puolesta, että mainitut hautakivet ovat liittyneet nykyisen kirkon edeltäjään. Raha-arre ajoittuu intendentti Tuukka Talvion mukaan 1300-luvun lopulle. Aivan kokonaan arretta ei tosin ole vielä tutkittu.

Kalkkikiveä on voitu tosin käyttää muussakin, mm. nahan parkitsemisessa.

Liikistön asukkaiden alkuperää pohdittaessa huomionarvoinen seikka on sekin, että aiemmissa kaivauksissa kahdesta haudasta löytyneet ristit eli ns. ruumisristit viittaavat meillä vieraaseen hautaamiskäytäntöön. Tällaisia käärinliinojen sisään laitettuja ristejä on käytetty erityisesti Keski- ja Etelä-Euroopassa. Liikistön ristit olivat poikkeuksellises-

Seinälinjan jäännös. Kuvat: Tiina Jäkärä 2003.

Vainaja hautausmaan eteläosasta. Hauta oli esineetön ja vainajan kädet oli asetettu poikittain vatsalle.

ti rautaa; materiaali oli yleensä lyijyä. Myös Ahvenanmaalta Saltvikin kirkosta on löytynyt tällainen lyijyristi.

Kauppiaiden tukikohta?

Liikistö on todennäköisesti ollut varhainen kaupankäynnin tukikohta Kokemäenjoen varrella 1200-luvulla. Ilmeisesti Gotlannin suunnalta on tullut 1200-luvulla saksalaisuuksia kauppamiehiä, jotka valitsivat Liikistön tukikohdakseen. Gotlantilaiset rahat, joita käytettiin ennen ruotsalaisten rahojen vakiintumista 1300-luvulla, viittaisivat tähän. Paikalle rakennettiin varustus suojaksi joelle päin, asuinrakennuksia ja myös kappeli. Liikistössä todennäköisesti toimineesta linnasta on esitetty

nyt uusia pohdintoja (Haggrén 2004).

Toiminta alkoi kuitenkin 1300-luvun kuudessa siirtyä Ulvilan kaupungin paikalle; osin ehkä liikenteellisistä syistä. Rahalöydön perusteella Liikistössä vaikuttaisi kuitenkin olleen toimintaa ainakin vielä 1400-luvun lopulla. Paikalla nykyään näkyvä kiviperustuskin liittyy hyvin todennäköisesti tähän Liikistön myöhäiseen vaiheeseen. Lähteissä mainitaan myös Pyhän Gertrudin kiltta. P. Gertrud suojeli kauppiaita ja matkalaisia, minkä vuoksi kiltatalo sijaitsi yleensä kaupungin ulkopuolella. Ehkä se oli olemassa jo Liikistössä ja jatkoi siellä toimintaansa vielä kaupungin synnyn jälkeenkin?

Kiitokset

Haluan esittää kiitokset Suomen kulttuurirahastolle ja Satakunnan rahastolle, joiden tuki mahdollisti Ulvilan Liikistön uudet tutkimukset.

Rahat

Kansallismuseo, rahakammio. Intendentti Tuukka Talvio.

Lähdeviitteet

Haggrén, Georg 2004. SKAS 4/2004. Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehti.

Hiekkanen, Markus 2000. Sarka. Satakunnan Museon vuosikirja.

Kasvijäänteet arkeologin apuna

Liikistön jätekuoppa – ja mitä sieltä löytyi

Kasvijäännetutkimus on tärkeä osa arkeologista tutkimusta. Tutkimuskohteena ovat arkeologisista kohteista löytyneet kasvijäänteet, joita kutsutaan myös makrofossiileiksi. Tutkimuksen avulla saadaan tietoa esimerkiksi ihmisen hyödyntämistä kasveista esihistoriallisina aikoina. Myös viljelyn historiaa ja sen leviämistä sekä erilaisia ympäristön muutoksia voidaan valottaa kasvijäänteitä tutkimalla.

Kun arkeologisilta kaivauksilta ei ole löydetty yhtään ajoittavaa esinettä tai rakenteita, niin ajoituksen avuksi on kuitenkin voinut löytyä vaikkapa ohranjyvä, joka on voitu ajoittaa radiohiiliajoituksella. Kasvien eri osat kuten siemenet, lehdet ja varret sekä puun palaset ovatkin usein olleet tukemassa arkeologisen kohteen ajoittamista.

Kasvijäänteet voivat säilyä suotuisissa oloissa maakerroksissa jopa useita satoja vuosia. Parhaimpia kohteita kasvijäänteitä tutkittaessa ovat erilaiset värjäytyneet maakerrokset tai yksittäiset rakenteet, kuten esimerkiksi esihistoriallisten asuinpaikkojen tulisijat. Lisäksi esimerkiksi haudat ja muinaispellot ovat hyviä tutkimuskohteita.

Kasvijäännetutkimusta varten arkeologisilta kaivauksilta otetaan ensin maanäyte, esimerkiksi asuinpaikan nuotiosta otetaan värjäytynyttä maata pussiin. Maanäyte tutkitaan laboratoriossa mikroskoopin alla. Pienimmätkin siemenet erottuvat ja näyttävät toisinaan kiiltävän kauniilta karamelleilta tai helmiltä! Siemenet sekä muut kasvien osat otetaan talteen, ja ne määritetään lajilleen.

Siementen tunnusomaiset piirteet kuten koko, muoto ja pintarakenne säilyvät todella hyvin huolimatta siitä, että siemen on saat-

anut olla satoja vuosia syvällä maassa. Esimerkiksi vadelman siemenen pinnalla olevat kuopat säilyvät erittäin hyvin ja siemen on helppo tunnistaa!

FM Tiina Jäkärän Ulvilan Liikistön keskiaikaisen kappelipaikan ja hautausmaan kaivauksissa on vuosina 2002 ja 2003 otettu useita maanäytteitä haudoista ja rakenteista. Haudoista otettuja näytteitä on tutkittu yhteensä kuusi, mutta yhdestäkään ei tullut kasvijäänteitä.

Haudat Liikistössä on tehty karkeaan hiekkään, joka läpäisee esimerkiksi hyvin vettä. Kasvijäänteet ovat todennäköisesti huuhtoutuneet ja ajan mukana myös tuhoutuneet kulumisen myötä.

Haudoista tehdyn kasvijäännetutkimuksen tavoitteena on selvittää mm. onko haudatun vainajan mukaan annettu muistokukkia, onko arkun pohjalle laitettu pehmikkeeksi tai tilkkeeksi kasveja tai sammalta. Jopa haudatun vainajan ruokavaliota voidaan tutkia. Esimerkiksi Lappeenrannasta olen tutkinut näytteen, joka on otettu vainajan ”vatsan” kohdalta. Näytteestä löytyi lähes 6000 kpl vadelman (*Rubus idaeus*) siementä.

Ainoa näyte, josta Liikistön tutkimuksissa löytyi kasvijäänteitä, oli värjäytymästä, josta löytyi mm. 2 naulaa ja pala rei’itettyä nahkaa. Tiina Jäkärä arvelee, että kyseessä on mahdollisesti jätekuoppa.

Kasvijäännetutkimuksen tulokset tukevat oletusta jätekuopasta. Tutkitun näytteen maa-aines oli aivan erilaista kuin hautojen karkea ja puhdas vaalea hiekka. Näyte oli väriltään erittäin tumma ja hienojakoinen sekä tahmeahko, ja se sisälsi runsaasti pieniä murusia

hiiltä. Kasvijäänteitä löytyikin runsaasti, osa oli kokonaisia ehjiä siemeniä ja osa oli katkenneita neulasten palasia. Lisäksi näytteessä oli hyönteisten osia, kuten raajoja, siipiä ja vartalon palasia.

Näytteestä löytyi hiiltymättömiä valkoapilan (*Trifolium repens*), orvontädykkeen (*Veronica serpyllifolia*), jauhosavikan (*Chenopodium album*) sekä vihvilän (*Juncus* sp.) siemeniä. Lisäksi löytyi kuusen (*Abies picea*) ja männyn (*Pinus sylvestris*) kokonaisia neulasia ja neulasten palasia.

Löytyneet kasvijäänteet ovat säilyneet maaperässä suotuisissa olosuhteissa, jossa maa on ollut riittävän tiivistä ja hapetonta. Osa materiaalista on joutunut jätekuoppaan jo heti kuopan kaivamisen ja täyttämisen aikoihin, mutta ainakin kasviainesta sinne on kulkeutunut vielä myöhemmin, sillä näytteestä löytyi kaksi aivan eri-ikäistä orvontädykkeen siementä. Myöhempää kulkeutumista ovat voineet aiheuttaa mm. kastemadot, jotka kaivavat onkaloita sekä liikuttelevat maata ja sen mukana myös siemeniä.

Mia Lempiäinen

Lisää kasvijäännetutkimuksesta mm.

Lempiäinen, Terttu 1989. Turun muinaisen Mätäjärven kasvijäänteet. Teoksessa: Kostet, J. & Pihlman, A. (toim.), Turun Mätäjärvi. Turun maakuntamuseo. Raportteja 10.

Lempiäinen, Terttu 1994. Makrofossiili- eli kasvijäännetutkimukset. Teoksessa: Kallio, P. & Savolainen, I. & Vainio, S. (toim.), Narinkka. Helsinki 1550-1640. Helsingin kaupungin- museo.

Kankaaseen painautuneet Kristuksen kasvot Pyhän Veronikan hikiliina Suomen keskiajan taiteessa

Visa Immonen

Perimätiedon mukaan Torinon käärinliinan miehen kehoa esittävässä kuvassa on Kristus. Se ei ole suinkaan ainoa Kristusta esittäväksi arveltu tekstiili vaan sellaisia tunnetaan kymmeniä. Keskiajalla Torinon käärinliinaa paljon tunnetumpi oli niin sanottu Pyhän Veronikan hikiliina. Se oli myös keskiaikaisessa taiteessa usein toistettu aihe.

Veronikan hikiliina ja siihen liittyvä Pyhien Kasvojen kultti on jättänyt jälkiä myös Suomen keskiaikaiseen taiteeseen ja esineistöön.

Legendan mukaan Veronikan hikiliina syntyi Kristuksen kulkiessa kärsimystietään. Raamatussa ei mainita Veronikan nimeä. Siellä on kuitenkin kertomus naisesta, joka kärsittyään 12 vuotta verenjuoksutaudista koki ihmeperantumisen kosketettuaan Jeesuksen vaippaa.

Myöhemmissä legendoissa Veronikan kerrotaan pyyhkineen Kristuksen verisen pään hikiliinaan Via Dolorosan varrella. Liinaan painautui ihmeenä jälki Kristuksen kasvoista.

Tarinan mukaan Rooman keisari Tiberius kärsi Kristuksen kuoleman aikoihin vakavasta sairaudesta. Saadakseen helpotusta tilaansa hän kutsui Veronikan liinansa kera Roomaan. Kun nainen paljasti Kristuksen kasvot keisarille, tämä parantui välittömästi vaivoistaan. Ihme sai keisarin ottamaan kristillisen kasteen. Tästä lähtien hikiliinaa säilytettiin Roomassa, jossa siitä tuli merkittävä pyhäinjäännös.

Pyhän Ruumiin kultti ja Veronikan hikiliina

Ensimmäiset Pyhää Veronikaa koskevat legendat kirjoitettiin muistiin 1100-luvun lopulla. Seuraavien vuosisatojen aikana niistä tuli keskeinen osa Kristuksen kärsimykseen ja ristinnaulitsemiseen liittyvää hartauselämää.

Liinan ympärille rakentunutta kulttia edisti merkittävästi transsubstantiaatio-opin hyväksyminen vuonna 1215. Kyseessä oli oppi öylättileivän ja viinin muuttumisesta ehtool-

Pyhä Veronika ja hänen liinansa. Vuoden 1420 paikkeilla maalattua teosta säilytetään Alte Pinakothekissa Münchenissä.

lisessa Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Oppi korosti Kristuksen vereen ja ruumiiseen liitettyä verimystiikkaa sekä Pyhän Veronikan hi-

kiliinaa osana hartaudenharjoitusta.

Transsubstantiaatio-opin vaikutuksesta luotiin uusi kirkollinen juhla, niin sanottu Corpus

Christi eli Kristuksen ruumiin juhla. Sitä vietettiin näyttävien menoin. Uudet hartausmenot ja hikiliinan kunnioitus levisivät tehokkaasti ympäri Eurooppaa Roomasta palaavien pyhiinvaeltajien myötä. Hikiliina oli yksi kaupungin suurista nähtävyyksistä.

Pohjoismaissa Veronika-legenda oli hyvin tunnettu jo 1400-luvulle tultaessa. Turun hiipakunnan ensimmäisen Corpus Christi -alttarin perusti piispa Maunu Tavast 1420-luvulla. Keskiajan Suomessa Kristuksen ruumiin ja kasvojen kultilla oli huomattava hartaudellinen merkitys.

Hikiliina keskiajan taiteessa

Pyhästä Veronikasta liinansa äärellä muodostui suosittu aihe keskiaikaisessa taiteessa. Veronika saatettiin myös jättää pois, jolloin kuvattiin pelkästään liinaan painautuneita kärsiviä Kristuksen kasvoja. Myös meillä Pyhällä Veronikalla ja hikiliinalla on koristeltu kirkkoja sekä maallikkojen omistamia esineitä.

Kirkoissa Veronikan liinaa esittävä kalkkimaalaus sijoitettiin tavallisesti asehuoneeseen eli paikkaan, josta kirkkosaliin astuttiin. Aihe sai siten hyvin näyttävän paikan kirkossa. Turun tuomiokirkossa Pyhä Veronika liinansa kera on maalattu Johannes Kastajan kappelin seinään. Erityisen runsaasti Kristuksen kasvoja on maalattu Naantalin luostarikirkkoon. Siellä seinille tehtyjen vihkiristien yläpuolelle on kuvattu Kristus-kasvot.

Veronika-aiheella on koristettu myös kirkollista esineistöä. Kristuksen kasvot olivat tavallinen teema ehtoollisastioissa ja reliikkiastioissa, puuveistoksissa, kirjailutöissä sekä jopa lusikoiden koristelussa.

Suomessa Kristuksen kasvoja on säilynyt lähinnä ehtoollisella käytettyjen hopea-astioiden koristeena sekä kirkkojen puukalustossa. Naantalin kirkossa on säilynyt kaunis, 1400-luvun puolivälin tienoilla puuhun veistetty Kristuksen pää. Hieman myöhempi on samaisen kirkon kalustukseen kuuluva puinen sakramenttikaappi, jonka koristelussa on käytetty Kristuksen kasvoja. Kaapissa säilytettiin ehtoollisleipää. Lisäksi Hollolan kirkosta on löydetty puinen kuorituolin pääty, johon on veistetty Kristuksen kasvot.

Kirkon hopeaesineissä Veronikan hikiliina oli myös tuttu aihe. Esimerkiksi Ruskon kirkossa säilytettävän ehtoollislautasen keskustaan on kaiverrettu Veronika-aihe. Lautanen on valmistettu 1500-luvun alkuvuosina. Turun tuomiokirkon hopeista niin sanotun Ejbyn kalkin varteen on sijoitettu koristeina Kristuksen kasvoja.

Veronikan liinalla saatettiin koristella myös maallisia esineitä. Turusta läheltä Suurtoria

Uvilan keskiaikaisen kaupungin alueella suoritetun kaivausten yhteydessä löydetty kultasormus. Sen kantaan on kiinnitetty Kristuksen kasvoja esittävä kiekko. Sormus on tehty 1400-luvun jälkipuoliskolla.

Kullattu hopeasormus, johon on valettu Kristuksen kasvot. Sormus on muita suomalaisia Kristus-sormuksia nuorempi, 1500-luvulla valmistettu. Sormuksen löytöpaikkaa ei tunneta.

on löydetty 1400–1500-luvun taitteessa valmistettu tinakannu. Sen sisäpohjaan on kiinnitetty Kristuksen kasvoja esittävä pyöreä medaljonki. Kun kannusta kaadettiin juomaa, pääsi kaataja kasvokkain Kristuksen kanssa.

Sormukset ja Pyhän Veronika

Tinakannun ohella hikiliinan kasvoaihe on tehty kuuteen Suomesta löydettyyn kultasormukseen. Kristus-sormukset olivatkin yksi tavallisimmista sormustyypeistä keskiaikaisessa Pohjolassa.

K Kristus-aiheisissa sormuksissa Veronikan hikiliina on kaiverrettu erikseen valmistettuun pieneen kiekkoon. Kiekko on sitten kiinnitetty varsinaisen sormuksen kehään. Usein Kristus-sormuksen kuvakiekon kultapitoisuus oli korkeampi kuin sormuksen muiden osien. Näin on ehkä haluttu osoittaa kunnioitusta Kristusta kohtaan. Kasvojen lisäksi sormus-

ta saatettiin koristella erilaisin kasvinlehdin. Toisinaan sormukseen on kaiverrettu lyhyitä tekstejä, esimerkiksi Jeesuksen tai Neitsyt Marian nimi.

Kaksi Suomen Kristus-sormuksista on Uvilasta. Yksi sormus on löytynyt Köyliönjärven sijaitsevalta Kirkkoluodolta. Luodolla on ammoin sijainnut Pyhän Henrikin muistokappeli ja sormus otettiin talteen kappelin raunioista.

Neljäs sormuksista on löydetty pellosta Euroopan Sorkkisten kylästä. Viides sormus on Turusta. Se kaivettiin maasta Katedraalikulun ja Aurajoen väliseltä kaistaleelta. Tuli on pahoin runnellut Turun löytöä, joten Kristuksen kasvoja ei enää voi kuvakiekosta erottaa. Silti sormuksen tyyppillinen muoto paljastaa sen Veronika-aiheiseksi.

Edellä luetellut Kristus-sormukset lienee valmistettu 1400-luvulla tai 1500-luvun alkuvuosikymmeninä. Kuudes ja viimeinen

sormuksista on muita nuorempi, 1500-luvun kuluessa valmistettu. Sormusta säilytetään Pohjanmaan museon kokoelmissa, mutta sen alkuperästä ei ole säilynyt tietoja. Vanhemmista sormuksista poiketen sormukseen kuvattut kasvot on valettu yhtä aikaa muun sormuksen kanssa.

Sormukset osana keskiajan hartauselämää

Kristus-sormuksia tunnetaan paljon Itämeren piiristä ja Isosta-Britanniasta. Huolimatta suuresta levinneisyydestään ovat ne kaikki varsin samannäköisiä. Tämä seikka on johtanut monet tukijat etsimään Kristus-sormuksille yhteistä alkuperää. Olisiko Kristus-sormuksilla ollut jokin yhteys pyhiinvaellukseen? Voisivatko ne olla matkaaajien Roomasta mukanaan tuomia?

Tällä hetkellä ei ole käytettävissä minkäänlaisia todisteita Kristus-sormusten roomalaisesta alkuperästä. Sen sijaan Pohjois-Saksasta tunnetaan Veronika-aiheisia pyhiinvaellusmerkkejä. Ne ovat pieniä kiekkoja, joihin on kuvattu Kristuksen kasvot. Lisäksi tiedetään, että joissakin Saksan keskiaikaisista luostareista jaettiin pyhiinvaeltajille paperiarkeille piirrettyjä, Pyhän Veronikan hikiliinaa esittäviä piirustuksia. Kenties Kristus-sormuksiin kiinnitetyt kuvakiekkotkin ovat alun perin olleet jonkinlaisia pyhiinvaellusmerkkejä. Koska kiekko valmistettiin ja istutettiin sormukseen erikseen, on mahdollista, että sormuksen muu osa on tehty eri paikassa kuin itse kuvakiekko.

Pyhien Kasvojen kultilla oli erityinen merkitys birgittalaisnunnien elämässä. Birgittalaisessa hartaudessa Kristuksen ruumiilla ja

hänen kärsimysnäytelmällään sekä verimystiikalla oli keskeinen sija. Muun muassa Pyhän Birgitan tiedetään osallistuneen Roomassa asuessaan Pyhän Veronikan hikiliinan kunniaksi järjestettyihin juhliin. Nunnat olivat Kristuksen hengellisiä puolisoita, ja myös Pyhä Veronika voitiin ymmärtää sellaiseksi. Kristus-kasvoinen liina oli ikään kuin Pyhän Veronikan ja Kristuksen välisen liiton lapsi. Suomessa Veronika-aiheisia maalauksia ja esineitä tunnetaan erityisen paljon juuri birgittalaisluostarin kirkosta Naantalissa. Kristus-sormuksillakin saattaisi olla jonkinlainen yhteys keskiajan birgittalaisiin tai maallikkonaisten uskonnolliseen elämään.

Kristus-sormuksissa oli kuvattu uskonnollisesti erittäin keskeinen kuva-aihe. Sormuksia voitiin käyttää hartaudellisten syiden ohella myös amuletteina ja suojaavina esineinä. Pyhän Veronikan hikiliinan uskottiin auttavan erityisesti verenvuodon tyrehdyttämiseen.

Sormuksessa Pyhän Veronikan liinan tehovoimaa lisäsi entisestään se, että vasemman käden nimettömästä uskottiin johtavan verisuonen tai hermon sydämeen. Siten kyseiseen sormeen sijoitetulla sormuksella ja sen kuva-aiheella oli suora yhteys sydämeen.

Uskonpuhdistus ja liinan tuhoutuminen

Reformaation edusmies Martti Luther ei hyväksynyt kirkon oppeja verimystiikasta. Hän myös vastusti katolisen kirkon puoltamaa käsitystä uskonnollisten kuvien ihmeitä tekevästä voimasta.

Veronikan hikiliina edusti juuri tällaista kuvahartautta. Luther kävi itsekin katsomassa Veronikan hikiliinaa Roomassa, mutta hän kirjoittaa sitä katsoessaan nähneensä vain tummalla levyllä roikkuvan vaatekappaleen. Veronikalla ei ollut hänelle uskonnollista merkitystä.

Suomessa kriittisyys Kristuksen kasvojen kulttia kohtaan levisi hitaasti. Jopa oman uskonpuhdistajamme Mikael Agricolan teksteissä on Kristuksen kasvojen palvontaan viittaavia kohtia. Pääteoksessaan Rucouskiria (1544) Agricola esittää tervehdyksen sarjan Kristuksen ruumiin eri jäsenille. Yksi rukouksen säkeistöistä kuuluu: Terue caikein caunin Christuksen caswo / meiden tedhen sylieskelty / ia co-ruapwstilla paijskeldu.

Pyhän Veronikan hikiliinaa ei enää ole olemassa. Espanjan kuninkaan Kaarle V:n joukot ryöstelivät ja tuhosivat Roomaa vuonna 1527. Hikiliina tuhoutui levottomuuksien aikana.

Vanhoja hautakiviä Raison kirkossa

Vuonna 1968 löydettiin Raison kirkosta tutkimuskaivauksissa kaksi kookasta kiveä.

Kiviä pidetään yleisesti hautakivinä ja ne on ajoitettu 1200-luvun alkupuolelle. Myös varhaisempi ajoitus on mahdollinen. Kivet ovat vanhimpia Suomesta löydettyjä hautakiviä.

Jari Näränen

Toinen kivistä oli eteläportaalin kynnyksiveyksessä kaariaukon kohdalla ja toinen runkokuoneen ja länsitornin välisen aukon kynnyksiveyksen keskellä. Hautakivet oli asetettu paikoilleen kuviopuoli ylöspäin.

Turun tuomiokirkko ja tuomiokirkkomuseo

Avoinna klo 9-20

Maksuton opastettu tutustuminen tuomiokirkkoon keskiylikkoisin kesä-eloquussa kesämusiikki-konserttien jälkeen n. klo 14.30-15.30.

Turun tuomiokirkko on Suomen kansallispyhäkkö. **Tuomiokirkkomuseo** kirkon etelälehterillä sukeltaa historiaan aina 1300-luvulle saakka. Museon esineistö kertoo tuomiokirkon vaiheista ja kirkollisesta elämästä. Museossa on esillä pyhimyspatsaita ja alttarivälineitä katoliselta keskiajalta. Ajasta jälkeen uskonpuhdistuksen kertovat kirkkoteksteilit ja hopeaesineet.

Tuomiokirkkomuseon sisäänpääsy 2/1€ Suljettu kirkollisten toimitusten aikana

Tuomiokirkkotori 20, 20500 Turku puh. (02) 261 7100, faksi (02) 261 7102 www.turunseurakunnat.fi

Kivet poistettiin paikoiltaan, ja ne ovat esillä länsitornin pohjoisen oviaukon syvennyksessä.

Kuvioaiheidensa mukaan kiviä kutsutaan sauvaristi- ja auringonpyöräkiviksi. Sauvaristikivi on muodoltaan alaspäin hiukan kapeneva ja sen pituus on 182 cm, leveys on ylhäältä 69 ja 52 cm ja paksuus 19-23 cm. Kiven pintaan on hakattu 143 cm pituinen risti. Sen kolme sakaraa kapenee ristikeskustaan päin ja neljäs liittyy silmukka- tai ympyräkuvion välityksellä kapeaan sauvaan, joka päättyy silmukakuvioon.

Toisen kiven hallitseva elementti on suuri auringonpyörä ja neljä siitä säteittäin lähtevää lehtimäistä kuviota. Auringonpyörän halkaisija on 63 cm ja siinä on kahdeksan kehää kohden levenevää puolaa. Kivessä on myös kaksi vihkimäristiä muistuttavaa kuvioita, kaksi eläinhahmoa ja auringonpyörästä lähtevä sauva. Eläinhahmojen on tulkittu esittävän lintua ja jotakin nelijalkaista eläintä. Lisäksi auringonpyörän kehän ja sauvan liittymäkohdassa on näkyvissä kaksi koristekuviota. Myös auringonpyörän päällä on pahoin turmeltunut kuvio, jota on hyvin vaikea tunnistaa. Tämänkin kivi muodoltaan toiseen päähän kapeneva ja sen pituus on 171 cm, leveys 75 ja 50 cm ja paksuus 12-17 cm.

Molemmat kivet ovat graniittia ja niissä on kuviota vain yhdellä sivulla. Valmistustekniikaltaan ne kuitenkin poikkeavat toisistaan. Sauvaristin muodostaa kiveen hakattu noin 1 cm syvyinen syvennys. Sen sijaan auringonpyöräkiven kuviot ovat kokokuvioita. Sauvaristikuvion tunnetaan vastineita Ruotsista 1100-luvulta jKr. Auringonpyöräkiven kuviolle tunnetaan vastineita mm. Gotlannista.

Kynnyskivinä

Kivet on kirkkoa rakennettaessa asetettu oviaukkojen kynnyksiveyksiin. Tämä viittaa siihen, että niihin liittyvä perimätieto on jo unohtunut ja niitä on voitu käyttää kynnyksikivinä. Ei-kristillisiä hautakiviä on tosin käytetty mm. Ruotsissa ja Gotlannissa kirkkojen kynnyksikivinä, mitä pidetään näiden vanhojen hautakivien tietoisena halveksuntana. Tällainen kivien halveksunta voitaneen Raision kohdalla sulkea pois, koska ainakin toinen kivistä on kuva-aiheeltaan selvästi kristillinen. Myöskään auringonpyöräkiven kristillisyyttä ei kokonaan voida sulkea pois.

Kristinuskon vaikutus alkaa Raisiossa näkyä 1000-luvulla polttohautauksen väistyessä ruumishautauksen tieltä hiljalleen. Ihalan alueella kristinuskon näyttää saaneen jalansijan viimeistään 1100-luvun puolivälissä. Tuolloin perustettu Ihalan Vanhan kansakoulun ruumiskalmisto on luonteeltaan jo selvästi kristillinen. Vainajat on haudattu vähin antimin itä-länsi-suuntaisiin hautoihin. Perimätiedon mukaan Raision ensimmäinen kirkko onkin sijainnut Ihalassa.

Ihala jo 1100-luvulla

Varhaisin tunnettu maininta Ihalassa sijainneesta kirkosta on vuodelta 1752, jolloin Raision kappalaisenapulainen Henrik Hortenius kirjasi ylös seuraavan tiedon:

”Talollisen poika Antti Matinpoika tämän Raision pitäjän Ihalan kylän Siirin talosta on tänä syksynä kaivaessaan isänsä kanssa multa pellohösteeksi heidän omalla pelloillaan sijaitsevasta Kirkkomäki (Kyrkiobacka) nimisestä mäestä tullut heittäneeksi mullan mukana kuorman vanhan tuohivakan, jossa oli yli 200 kappaletta vanhoja hopearahoja, toiset hopeataalarin, toiset kuuden äyrin hopeakolikon ja toiset äyrin hopeakolikon kokoisia. Rahoissa, joiden yhteisarvo voidaan laskea 4, enintään 5 kupariplootuksi, on vanhoja roomalaisia kirjaimia sekä kaikennäköisiä ihmisten, ristien ja kirkkojen kuvia. Luullaan, että

rahat ovat entisajan luostarin rahoja, koska löytöpaikan lähellä kerrotaan sijainneen paa-villisen kappelin, jonka perustukset vieläkin ovat näkyvissä.”

Henrik Horteniuksen mainitsema kappelin perustuksia ei enää ole ja Kirkkomäki-niminen paikkakin on jo kadonnut kartalta. On kuitenkin hyvin todennäköistä, että Horteniuksen mainitsema paikka tarkoittaa mäkeä, jolla sijaitsee nykyisin Konsan kouluna tunnettu Ihalan vanha kansakoulu.

Myös Mahittulan Tuomalassa aletaan vainajia haudata polttamatta 1000-luvun kuluessa. Mahittulan ruumishaudat ovat kuitenkin luonteeltaan ”pakanallisempia” kuin Ihalan ruumishaudat. Ne ovat selvästi esineellisiä ja niiden suunta on etelä-pohjoinen. Hautausten perusteella näyttäisi kristinuskon saavan Mahittulassa, Raision nykyisen keskustan tuntumassa, tukevamman jalansijan vasta 1200-luvun kuluessa.

Kirjallisissa lähteissä Raision seurakunta ja Raision yleensäkin mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1292. Käytössä olevan arkeologisen aineiston perusteella näyttää siltä, että kristinuskon kääntymiseen Raisiossa eri aikoina ja talo kerrallaan. Tämä prosessi alkoi 1100-luvun kuluessa ja päättyi 1200-luvun lopulla.

Raision kirkosta löydetty hautakivet, joista toinen on selvästi kristillinen ja toinenkin mahdollisesti kristillinen, eivät kristillisinä symboleina ole poikkeavia löytöjä Raisiossa. Kivien tekovaiheessa kristinuskon oli jo löytänyt sijan Raisiossa.

Sen sijaan tapa käyttää hautakiviä on poikkeuksellista ja selvästi muualta tullut käytäntö. Kenen muistoksi kivet on tehty? Se on arvoitus, joka jäänee ratkaisematta.

Lähteet:

Laaksonen, Hannu 1994. Raision auringonpyöräkivi on huomattava harvinaisuus. Rahaisesta Raisiosta. Raisio-Seuran kotiseutujulkaisu 16. 1994.

Knapas, Marja Terttu 1970. Varhaiskeskiaikainen hautakivilöytö. Suomen museo 1970.

Ylin pihakiveys ja esiinkaivettu huonetila Z.

Kuusiston piispanlinnan kaivo yhä kateissa

Antti Suna

Turun keskiaikaisten piispojen asemasta kertoo omalta osaltaan Kuusiston linna, joka oli piispojen rakentama ja hallitsema lähes koko olemassaolonsa ajan. Piispan läsnäolosta Kuusistossa on dokumentteja vuodesta 1295 vuoteen 1522 eli Mauno I:n kirjeestä Arvid Kurjen pakoon. Linnan antoi sitten itse Kustaa Vaasa purkaa osittain siitä syystä, että linnan symbolinen merkitys katoliselle kirkolle oli liian merkittävä.

Tapana on sanoa, että linna rakennettiin piispan turvapaikaksi ja selvää on, että sanalla turvapaikka on tällöin erittäin laaja merkitys. Se tarkoittaa, että linna suojasi piispan fyysisistä koskemattomuutta levottomina aikoina ja antoi hänen asemiehilleen tukikohdan. Erittäin suuri merkitys oli linnalla piispanpöydän omaisuuden turvaamisessa. Piispalla oli huomattavat verotulot ja ympäristön maatiloista oli suurin osa piispan omistuksessa. Tulot kerättiin linnan turvaan. Lisäksi linna oli hallinnollisesti tärkeä keskus ja siellä talletettiin ainakin piispaa koskenutta arkistoa.

Vaikka Suomen alueella varsinaisia piispanlinnoja tunnetaan vain yksi, oli keskiajalla nykyisen Ruotsin alueella linnoja sitäkin runsaammin. Kuusiston linna rajalinnana oli kuitenkin yksi vahvimista. Siihen voidaan ehkä verrata Läckön linnaa lännessä tai Kronobor-

gia etelässä.

Vahvan puolustuskykyisen linnan elementteihin kuului edullisen sijainnin ja vahvojen muurivarustusten lisäksi pienempiä yksityiskohtia, joista kiinnostusta Kuusiston kohdalla herättää kaivo. Miten on vesihuolto pystytty järjestämään kriisitilanteessa? Toisaalta mielenkiintoista on, missä on sijainnut linnan arkisto. Arkistoa on tuhoutunut novgorodilaisten hyökkäyksessä 1318 ja linnan suuressa palossa 1485, ja mitä linnassa tapahtui Arvid Kurjen paon jälkeen Severin Norbyn ja Kustaa Vaasan toimesta. Sekä kaivo että arkisto ovat seikkoja, joihin Kuusiston linnan kenttätutkimuksilla erityisesti päälinnan pihan alueella on toivottu ja toivotaan saatavan selvyyttä.

Arkeologisia kaivauksia on Kuusiston linnalla suoritettu kehämuurin ulkopuolella, esi-linnoissa ja linnan huonetiloissa. Vanhimmas-osa osassa eli päälinnan pihassa kaivaukset ovat suhteellisen myöhäisiä. Päälinnan piha on luonnollisesti pisimpään käytettyä aluetta linnassa ja siksi aina päälinnan maahan puuttuessa odotukset ovat isot.

Kuusien juurakko

Kuusiston linnan Päälinnan pihan keskeltä jouduttiin vuonna 1997 kaatamaan kuivumassa ollut kuusi. Varmuudella tiedettiin, että

tällä kohdalla ei kaivauksia aikaisemmin ollut tehty, sillä vuosirenkaiden lukumäärän mukaan kaadettu kuusi oli peräisin vuodelta 1850.

Tarinat kertoivat, että kuusen kohdalla on linnan tähän asti löytymätön kaivo. Tällä kohdalla suoritettiin kaivaus, koska haluttiin poistaa juurakko uuden istutettavan kuusen tieltä. Linnanraunion pihan keskellä olevan kuusen perinnettä haluttiin jatkaa, ja uusi kuusen taimi voitiin istuttaa vanhan kuusen paikalle 3.9.1997.

Päälinnan pihan keskellä suoritettu kaivaus tuotti odotuksiin nähden pettymyksen. Kaivo jäi vieläkin löytymättä.

Sekoittumattoman kulttuurikerroksen pakkaus oli 20-40 cm ja siinä ei varsinaista käyttökerrosta ollut havaittavissa. Mielenkiintoista oli, että pihan kiveys puuttui lähes kokonaan tältä alueelta. Puutetta ei voi selittää suurella kuusella ja sen juuristolla, ehkä ennemminkin voisi perustella kuusen kasvupaikan valikoituneen juuri kivettömälle alueelle.

Merkittävää on, että alueen länsiosassa oli pihan kiveyksen tasossa tiililattia. Hyväkuntoiset tiilet kertovat keskellä pihaa sijainneesta rakennuksesta, joka on ollut olemassa linnan viimeisimmässä vaiheessa kuten pihaa kattanut kiveyskin. Alimmasta kerroksesta löytyi tummaa maata sisältäneitä kuoppia, jotka olivat tiililattiaa vanhempia, sillä lattian ja kuoppien välissä oli yhtenäisiä maakerroksia.

Toiset kuopat saattavat olla jälkiä rakennusten tukirakenteista ja perustuksista, toiset taas saattavat liittyä tulenpitoon tai muihin toiminnallisiin tehtäviin. Mikäli kuopat ovat jäänteitä rakennuksista, täytyy niiden kuulua tiilitasoa varhaisempaan vaiheeseen linnan historiassa. Kaivauksen ylimmistä kerroksista löytyi ruotsalainen penninki Västeråsista vuodelta 1430-1470 tai myöhemmin.

Piispan arkisto

Päälinnan pihan pohjoisosassa tehtiin kaivaus kehämuurin viereen siten, että alue rajoittui lounaassa Länsisiiven pohjoismuuriin ja koillisessa kehämuurin porttiaukkoon. Tarkoituksena oli tutkia mahdollinen huonetila länsisiiven pohjoispäässä, tarkastella poikkimuuria ja näkyvää tukirakennetta sekä tutkia kehämuurin portin sisäpuoli.

Länsisiiven pohjoispäässä alue osottautui heti kaivauksen alkuvaiheessa tilaksi, jota rajoitti toisessa päässä länsisiipi ja toisessa kehämuurista pihalle päin suuntutuva poikkimuuri. Tähän muodostuu luonteva huonetila, jonka eteläinen seinä suurelta osin jäi kaivausalueen ulkopuolelle. Kyse on suhteel-

lisen suuresta rakennuksesta, jonka rakenteet osittain lienevät olleet puusta. Alueelta löytyneet rahat ovat suurimmaksi osaksi Maunu Erikinpojan aikaisia (1340-1363), tosin yksi suhteellisen pinnasta löytynyt brakteaatti ajoittuu 1400-luvun loppupuoliskolle ja ranskalainen peliraha taas ajalle 1250-1325.

Alueen loistolöytö on Paavi Urbanus V:n bulla eli paavin lähettämän kirjeen lyijysinetti. Se ajoittuu vuosille 1362-1370.

Tilan käyttö näyttää olleen vilkasta 1300-luvun toisella puoliskolla. Houkuttelevaa olisi vetää johtopäätös, että tässä kohdassa on sijainnut linnan arkisto, mutta toisaalta viitteitä tähän eivät ole paljon. Varmaa kuitenkin on, että paavin kirjettä ei ole säilytetty missä tahansa, eikä sen tuhoutumisen paikkakaan voi olla kovin sattumanvarainen.

Tarkemmin ei pystytä sanomaan, mistä kirjeestä ja minkä piispan aikainen kirje on ollut. Urbanus V lähetti useita kirjeitä Turun piispalle ja piispojakin ehti tällä aikavälillä olla useita: Hemming 1338-1366, Henrik Hartmaninpoika 1366-1367, Johannes Pietarinpoika 1367-1370 ja Johannes Westfal 1370-1385.

Uusi huone

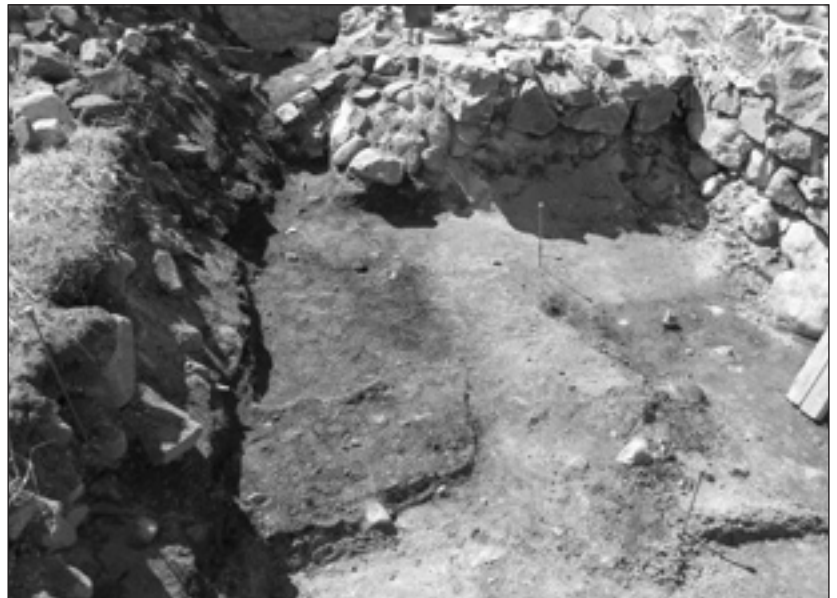
Toinen esiin kaivettu uusi tila oli kaivausalueen itäisessä osassa. Sieltä löytyi nimitäin ennen tuntematon huonetila, joka tätä kirjoittaessa on vielä suurelta osalta kaivamatta. Huone sijaitsee lähellä kehämuuria. Huoneen seinämuurit näyttävät olevan massiiviset itse tilaan verrattuna. Tila on noin 4 metriä leveä sisätiloiltaan, siitä lähtee portaikko kohti kehämuuria ja esiin sitä on kaivettu vasta 4 x 2 m:n suuruinen alue.

Löytyneet rahat poikkeavat alkuperältään Kuusiston linnan muista rahalöydöistä, jotka ovat valtaosaltaan ruotsalaisia. Tästä huoneesta on tähän asti löytynyt kaksi Maunu Eerikinpojan aikaista penninkiä aikaväliltä 1340-1363, kaksi tallinnalaista killinkiä (1422-n. 1470), piispa Dietrich III:n (1379-1400) penninki Tartosta ja Preussista Saksalaisen ritarikunnan killinki (1351-n. 1500).

Kun tiedetään piispojen käyneen kauppaa ja pitäneen varastoja Kuusiston linnalla, voidaan näiden rahojen olettaa heijastavan kontaktien suuntien monipuolisuutta.

Huonetilan käyttötarkoitukseen yritetään saada selvyttä kesän 2005 kaivauksilla. Jo nyt voidaan sanoa, että tila ei näytä sopivan linnan viimeisten aikojen pohjakaavaan. Sen massiiviset seinät tämänhetkisten muurien sisäpuolella antavat mahdollisuuden olettaa huoneen kuuluvan linnan historian varhaiseen vaiheeseen.

Kuusiston linna on hyvä kohde siinä suhteessa, että sitä voidaan käsitellä lähes sul-

Tulisijan perustus kehämuurin vieressä.

Ennen tuntemattoman huoneen pohjoispuoli ja portaat. Aukeaman kuvat Museovirasto/rakennushistorian osasto, Antti Suna.

jettuna löytöpaikkana, josta tavattavat löydöt kuuluvat keskiajalle ja suhteellisen tarkasti 1200-luvun lopun ja 1500-luvun alun väliin aikaan.

Päälinnan pihalta on odotettu ja odotetaan löydettävien esineitä, jotka ajoittaisivat linnan varhaisinta vaihetta. Linnan ikään ei esineistö ole tuonut varsinaisesti mullistavaa tietoa, ei ainakaan tähän asti. Joidenkin löydettyjen esineiden käyttö on alkanut jo 1200-luvulla, mutta jatkunut 1300-luvun puolelle. Tällaisia esineitä ovat esim. jotkut keramiikan palat, islamilainen lasi, pari kolikkoa ja ehkä jokin nuolenkärki. Nämä eivät kuitenkaan ole ristiriidassa sen käsityksen kanssa, että linna on peräisin 1300-luvun alusta.

Kesällä 2005 on uuden huonetilan tyhjäksi kaivamisen takia odotettavissa kiinnosta-

va kaivaus, jonka jälkeen arkeologiset kaivaukset Kuusiston linnalla saattavat toistaiseksi päättyä. Korjaukset jatkuvat siihen asti kuin muurit niitä vaativat, ja korjausten yhteydessä on mahdollista ja välttämätöntä jatkaa muurien tutkimista.

Arkeologisia tutkimuskohteita linnalle jää vielä runsaasti. Esimerkiksi päälinnan pihan itäosa on täysin tutkimatonta aluetta, samalla alueella oleva H-kellari on vielä selvittämättä, ja koko esilinna I on vailla laajaa kaivaustutkimusta. Lisäksi linnan ympäristön selvittäminen arkeologisilla tutkimuksilla toisi varmasti lisätietoa Turun piispojen oleskelusta Kuusistossa. Esimerkiksi Kappelinmäen pieni hautausmaa tulisi tutkia ja selvittää, onko kyseessä hautausmaa, ja mitkä ovat sen suhteet linnalle.

Nokian kartanon kaivaukset 2004

Keskiaikaisen kivikappelin alla vielä vanhempia rakenteita

Vadim Adel

Pirkanmaan maakuntamuseo suoritti alkukesällä 2004 arkeologiset kaivaukset Nokian kartanon alueella, myöhäiskeskiaikaisen kivikappelin paikalla.

Kaivausten tavoitteena oli hankkia lisää tietoa kappelista ja yrittää selvittää myös paikan vanhempia rakennus- tai asutusvaiheita. Kohde valittiin uudelleentutkittavaksi mm. edellisten, 1930-luvulla suoritettujen kaivausten puutteellisen dokumentoinnin ja epätarkan tutkimusmetodiikan takia. Koska kivikappelia koskevia rakennushistoriallisia tulkintoja pidettiin kuitenkin perusteltuina ja käyttökelpoisina, keskityttiin uusissa kaivauksissa pääasiassa kappelin kivijalan vieressä ja osittain sen alla olevien rakenteiden ja maakerrosten tutkimiseen ja dokumentointiin.

1700-1800-luvuilla tallennetun perimätiedon mukaan Nokian kartanossa on asunut merkittävä pirkkalaisten päällikkö, jota on yhdistetty Matti Kurkeen. Seppo Suvannon mukaan Nokian kartano on todellakin voinut kuulua alun perin keskiaikaiselle Kur-

ki-mahtimiessuvulle. Toisen teorian mukaan sen omistajana oli varhaisella keskiajalla Turun piispa.

Ainakin 1500-luvulta lähtien Nokia oli merkittävin Pirkkalan pitäjän kartanoista. Se mainitaan asiakirjoissa ensimmäisen kerran v. 1505, jolloin Ylä-Satakunnan kihlakunnantuomari Jeppe Folmarsson osti Iso- ja Vähä-Nokian tilat ja muodosti niistä itselleen asuunkartanon, jonka omistajana hän oli v. 1529 saakka. Juuri hän on todennäköisesti rakennuttanut kartanon kivikappelin, josta ei kuitenkaan ole säilynyt kirjallisia lähteitä.

Vuoden 1769 isojakokartan mukaan kappelin paikalla ja sen ympärillä, pääosin eteläpuolella, oli n. 100 x 100 m laaja viljelemätön maa-alue, jolla on kappelin jäännösten lisäksi sijainnut mahdollisesti muitakin keskiajan tai uuden ajan alun rakennusten raunioita. 1800-luvun alkupuolella alue liitettiin kartanopuistoon ja tasoitettiin.

Ensimmäiset arkeologiset tutkimukset kohdella tehtiin syksyllä 1930 Muinaistieteel-

lisen toimikunnan toimesta. Helmer Salmo suoritti paikalla pienet koekaivaukset ja toi mukanaan Kansallismuseoon keskiaikaisen ruodetiilen kappaleen.

Kivikappeli 1500-luvulta

Seuraavan vuoden 9.-14. lokakuuta tehtiin jo koko kumpareen käsittäneet kaivaukset Iikka Kronqvistin johdolla. Kaivauksissa paljastui n. 6 x 8 -metrisen rakennuksen kivijalka, johon liittyi porraskivi, seinämuurauksen ja ovenpielen tiilimuurauksen sekä kivilattian jäännöksiä. Kronqvistin tulkinnan mukaan kyseessä olivat kivistä muuratun, tiilipäädyillä ja -holvilla varustetun myöhäiskeskiaikaisen (aikaisintaan 1400-luvun lopulta) kartanokappelin jäännökset.

Kronqvist otaksui myös, että ennen kivikappelia paikalla on sijainnut puukappeli, jonka palosta kertoi perustusten ympärillä todettu hiilikeros. Markus Hiekkänen ajoitti Nokian kivikappelin sen rakennuspiirteiden

Myöhäiskeskiaikaisen kivikappelin perustukset lounaasta kuvattuna. Kuva: Pirkanmaan maakuntamuseo, Vadim Adel.

Kappelin kivijalan kaakkoiskulma ja puurakenteen jäännökset sen juurella (kuvassa etualalla). Kuva: Pirkanmaan maakuntamuseo, Vadim Adel.

perusteella vuosiin 1500-1550.

Vuoden 2004 kaivausalue oli suorakaiteen muotoinen, samansuuntainen kappelin kivi-perustuksen kanssa, kooltaan 12 x 9 m. Kaivausalue sijoitettiin niin, että osittain näkyvissä ollut kivijalka oli sen keskellä, ja sen ulkopuolista aluetta tutkittiin 1-2 m säteellä.

Kaivauksissa todettiin, että 1700-1900-lukujen maankäyttö sekä vuosien 1930-31 kaivaukset ovat pääosin sekoittaneet tai tuhonneet hyvin ohuita vanhempia maakerroksia ja rakenteita. Kiviperustusten ulkopuoleinen kaivausalueen osa tutkittiin lähes kokonaan puhtaaseen pohjahiekkaan asti; poikkeuksena oli kaakkoiskulma: siellä todettiin puurakenteen jäännökset, jotka dokumentoitiin ja konservoitiin.

Kivijalan sisäpuolella kaivaminen lopetettiin pääosin ensimmäisen hiekkakerroksen jälkeen, kun todettiin, että alue on perin pohjin tutkittu 1930-luvulla ja kerrokset sekoitettu. Kiviperustukset kaivettiin uudestaan esille ja dokumentoitiin.

Länsiseinän perustuksen ulkopuolella, sen juurella, porraskiven molemmin puolin ja sen kanssa lähes samalla korkeustasolla paljastui lisäksi n. 4 x 1 m laaja ja 0,2 m korkea kivi- ja kalkkilaastirakenne, josta aikaisemmin ei ollut tietoa. Kyseessä on mahdollisesti jonkinlainen lisäperustus (?), jonka tarkoitus on vielä epäselvä.

Tärkeimmät uudet havainnot koskivat kuitenkin vanhempia, perustusten vieressä ja alla olevia rakenteita ja maakerroksia.

Kivijalan alta, vanhasta pintamaakerroksesta ja pohjahiekasta otetut hiilinäytteet ajoitettiin Helsingin yliopiston ajoituslaboratoriossa vuosiin 1305-1405 ja 1415-1470 (kalibroituina, 68 %:n todennäköisyydellä). Kappeli voitiin siis rakentaa aikaisintaan 1400-luvun lo-

pussa, mikä tukee vielä Kronqvistin esittämää kappelin ajoitusta. Myöhäiskeskiajalle ja uuden ajan alkuun ajoitettujen irtaimien löytöjen joukossa on lukuisten tiilen- ja kalkkilaastin kappaleiden lisäksi rautanauvoja, jonkin verran kivisavi- ja punasavikeramiikkaa sekä ikkunalaasin kappaleita, joista suuri osa keskittyi kappelinpaikan itäreunaan osoittaen yhden ikkunoista sijainneen rakennuksen itäpäädyssä.

Kaivauksen vanhimmat ja mielenkiintoisimmat löydöt tulivat kivijalan ulkopuolelta, sen itäisivun ja kaakkoiskulman vierestä.

Kaivausalueen itäreunalla todettiin 9 x 2-4 m laaja, ruskeantummanharmaa likamaa-alue, joka tulkittiin pääosin varhaiskeskiajalla muodostuneeksi kulttuurikerrokseksi. Se sisälsi mm. runsaasti palanutta savea, josta osa voidaan tulkita savitiivisteiden tai -rappauksen kappaleiksi palojen muodon ja niiden pinnoissa olevien painanteiden perusteella.

Alueen keskellä todettiin lisäksi n. 1,8 x 1,7 m kokoinen nokimaaläikkä, jonka eteläosassa oli n. 1 x 0,5 m laaja keskittymä pieniä, palaneita kiviä. Alueelta löytyi palaneen saven lisäksi palanutta ja palamatonta luuta sekä epämääräisiä pronssi- ja rautaesineiden katkelmia. Palaneen luun kappaleet ovat hyvin pieniä, ja suurimmista niistä voitiin vain todeta, että ne kuuluivat nisäkkäille. Muuta luuainestoa ei ole vielä tutkittu, mutta näyttää siltä, että kyseessä ovat pikemmin eläinten kuin ihmisen luut. Yksi palaneen luun pala ajoitettiin radiohiilimenetelmällä vuosiin 1160-1280.

Puurakennuksen jäänteitä

Kivikappelin perustusten kaakkoiskulman vieressä pohjahiekassa erottui 4,8 m pitkä ja 0,5-0,8 m leveä likamaa-alue, jossa oli eriko-

koisia, pääasiassa luode-kaakko -suuntaisia puuhiilen kappaleita. Suurin, kiinteä hiilijäänös sijaitsi läikän luoteisosassa ja oli mitoitetaan 2,3 x 0,6 m ja paksuudeltaan n. 5 cm; sen pohjaosassa oli myös jonkin verran palamatonta, lahonnutta puuta.

Rakenteen luoteispäässä havaittiin hiilenkappaleita, joiden puusyiden suunta oli lounas-koillinen, ts. suorassa kulmassa rakenteen pituusakseliin nähden, ja rakenne näytti myös jatkuvan koilliseen, kivikappelin perustusten alle. Kyseessä on todennäköisesti jäännös osittain palaneesta puurakennuksen tai -rakennusosan seinän alaosa, johon kuuluu mahdollisesti myös kulmasalvoksen jäänteitä. Perustushirsi oli alun perin sijoitettu puhtaaseen pohjahiekkaan, vähintään 10 cm syvään kaivantoon, joka on puurakenteen tuhoutumisen jälkeen täyttynyt pääosin kulttuurimaalla.

Rakenteesta otettu hiilinäyte ajoitettiin vuosiin 1160-1265. Kiviperustuksen sisäpuolella puurakenteen jäännökset ovat tuhoutuneet 1930-luvun kaivauksissa, mutta ne saattavat jatkua jonkin verran vuoden 2004 kaivausalueen ulkopuolelle.

Kaivausalueen kaakkoiskulmassa paljastui lisäksi jokseenkin epämääräinen, 2,9 x 0,7-0,9 m laajuinen, lounas-koillis-suuntainen kiveys, joka koostui 1-2 kerroksesta keskimäärin n. 30 cm kokoisia kiviä ja muodosti suoran kulman em. puurakenteen kanssa, jonka kohdalla kiveystä oli purettu tai jätetty rakentamatta. Kiveys voi siis olla samanikäinen tai vanhempi kuin puurakenne.

Tänä kesänä jatketaan

Ajoitustulosten perusteella voidaan todeta, että kivikappelin itäpuolelta löytyneet noki- ja likamaakerros ja osittain palanut puurakenne ovat samanikäisiä. On mahdollista, että myös nokimaa, palaneet kivet sekä palaneen luun ja saven kappaleet ovat merkkejä samasta palosta. Toisaalta osa näistä löydöistä voi liittyä aikaisempaan tulenpitoon, toisin sanoen ko. puurakennuksessa saattoi olla kiuas tai uuni, josta myös palanut savi voi olla peräisin.

Rakennuksen funktiosta ei voi vielä tehdä johtopäätöksiä. Asumustulkintaa vastaan puhunee se, että paikalta otetuista maanäytteistä ei ole löytyneet esimerkiksi viljanjyviä tai muita asuinpaikkaan viittaavia kasvien jäännöksiä.

On siis mahdollista, että Kronqvistin esittämä hypoteesi puukappelista osoittautuu oikeaksi. Joka tapauksessa kaikkien kesällä 2004 löytyneiden rakenteiden ja niihin liittyvän kulttuurikerroksen luotettava tulkinta vaatii vielä jatkotutkimuksia, mm. kaivauksia kivikappelin perustusten etelä- ja kaakkoispuolelta. Niitä on tarkoitus jatkaa tulevana kesänä.

KIRJALLISUUTTA

Adel, Vadim 2005 (painossa): Nokian kartanon keskiaikaisen kappelinpaikan kaivaukset 2004. – Pirkan maan alta 6. Arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museot.

Hall, Daniel 1783: Geographisk, physico-economisk och historisk beskrifning öfver Birckala socken uti Åbo höfdingedöme. Stockholm.

Heikel, A. O. 1882: Kertomus Pirkkalan kihlakunnan muinaisjännöksistä. – Bidrag till kändedom af Finlands natur och folk. 38. Hfors.

Hiekkänen, Markus 1994: The stone churches of the medieval diocese of Turku. – Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 101. Hki.

Hiekkänen, Markus 1995: Pirkanmaan keskiaikaiset kivikirkot. – Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia X. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja XV. Tampere.

Kaukovalta, K. V. 1934: Pirkkalan heimoja keskiaika. – Pirkkalan historia. Tampere.

Kronqvist, I. 1932: Nokian keskiaikainen kappeli. – Suomen Museo XXXVIII-XXXIX, 1931-1932. Hki.

Kronqvist, I. 1935: Nokian kartanon kappelin perustusten kaivauskertomus. – Tampe-

re. Tutkimuksia ja kuvauksia II. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja III. Tampere. S. 287-291.

Saarenheimo, Juhani 1974: Vanhan Pirkkalan historia. Tampere.

Suvanto, Seppo 1973: Keskiaika. Satakunnan historia III.

Voionmaa, Väinö 1935: Piispankartano Pirkkalassa. – Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia II. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja III. Tampere. S. 268-286.

Keskustelua

Uvilan Aarre ja muut rahalöydöt

Kansallismuseon rahakammionjohtaja Tuukka Talvio piti mielenkiintoisen esitelmän Satakunnan museolla 13.4.2005. Aiheena oli Ulvilan rahalöytö. Paikalle oli ammattilaisten lisäksi kokoontunut runsaasti alan harrastajia sekä aarteen löytänyt Mikko Heinonen.

Tilaisuuden lopuksi oli vapaan sanan vuoro. Yleisön kiinnostus kohdistui erityisesti siihen, kuka tai ketkä olivat aarteen kätkenneet ja mistä syystä. Ulvilalaiset harrastajat olivat hyvin lukeneet Juha Ruusuvuoren uuden merirosvoista kertovan kirjan, Ja tästä syystä vitaaliveljet vedettiin esiin ja arveltiin heillä olleen osuutta asiaan. Mieliin palautettiin Koroisten piispankartanon hävitys vuodelta 1396, jonka vitaaliveljet suorittivat.

Koroisissa myöhemmin tehdyissä kaivauksissa löydettiin rahoja 1200- ja 1300-luvulta. Mitä todennäköisimmin Ulvilan ja Koroisten rahat olivat samanikäisiä. Porin tilaisuudessa Tuukka Talvio ei lähtenyt arvailemaan näitä yhteyksiä, mutta onko asiasta olemassa tutkittua tietoa?

Uvilan löydön yhteydessä on usein mainittu muita huomattavia rahalöytöjä, kuten esimerkiksi Maskun löytö, joka lienee hyvin samanikäinen Ulvilan löydön kanssa. Maskun 250 rahaa oli kätkeyty suureen lehmänkelloon. Kysymys: Oliko keskiajalla jo käytössä metallisia lehmänkelloja, ja onko asiasta tutkittua tietoa? Voiko olla mahdollista, että kyseinen kello onkin roomalaiskatolisessa messussa käytetty liturginen käsikello? Katolisiin messuihin liittyy liturgisten menojen eri vaiheiden käsikellolla soitettuja välisoittoja.

Turkka Aaltosen Arkeologia NYT! -lehdelle lähettämä kuva liturgisista käsikelloista. Vasemmalla oleva kello on rautaa ja peräisin Irlannista. Kuva artikkelista lehdessä Louisiana Revy 3/84.

Kellot ovat olleet ensiksi rautaa, tosin soinnin parantamiseksi niiden sisään oli sulatettu kuparia tai messinkiä. Oli myös pronssikelloja.

Kiinnostaa tietää, mitä tutkijat ovat sanoneet Maskun rahalöytöön liittyvästä kellosta. Onko mahdollista verrata sitä liturgisiin käsikelloihin? Entä ajoituskysymys, ovatko Maskun löytö ja Koroisten piispanlinnan hävitys mahdollisesti samalta ajalta? Näin rahvaan

mielikuvitus saa siivet. Voisiko joku arvoisa tieteenharjoittaja valaista asiaa kansankielellä ja ilman otsaryppyjä.

Turkka Aaltonen
Pori

Oikealla Maskun Valkamäen lehmänkello, jonka sisältä raha-arre löydettiin. Kuva Pekka Sarvaksen artikkelista Finsk Museum -lehdessä. Sarvas pohtii lehmänkellojen kehitystä varsinkin laajasti, ja mainitsee, että Maskun kellossa on sisäpuolella vihreää patinaa todennäköisenä merkinä kupari- tai messinkisilauksesta.

Rikalanmäen pitkänomainen harjanne erottuu selvästi viljelyaukeiden keskellä. Kuva Kaisa Lehtonen/Museovirasto

HALIKON RIKALANMÄKI PALJASTAA KASVONSA YKKÖSTIEN KULKIJOILLE

Halikon Rikalan alue on jo vuosikymmenen ollut yksi merkittävimmistä Museoviraston maisemanhoitokohdeista Varsinais-Suomessa.

Rikala kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Halikonlahden kulttuurimaisemaan. Muinaisjäännösten hoitoyksikkö aloitti maisemanhoitotyöt Rikalanmäellä ja sen välittömässä läheisyydessä sijaitsevalla Rikalan Linnamäellä vuonna 1994.

Satu Mikkonen-Hirvonen Museovirasto

Muinaisuus ja menneisyys ovat läsnä maisemassamme edelleen, jos vain osaamme lukea siinä olevia merkkejä ja jälkiä. Meidän elämäntapamme ja kulttuurimme ei ole syntynyt hetkessä, vaan siihen on tarvittu tuhansia vuosia.

Muinaisjäännösten hoito lähtee liikkeelle tämän päivän maisemasta ja pyrkii tuomaan esille eri aikoina alueella vaikuttaneiden ihmisten työn ja elämän jäljet. Hoidon avulla maisemaa muokanneet elementit pyritään saamaan tasapainoon niin, että lopputuloksena on yksityiskohdiltaan rikas mutta yhtenäinen hoidettu maisema.

Rikalanmäellä on merkkejä ihmisen toiminnasta jo kivikauden lopulta, mutta alueen intensiivinen käyttö ajoittuu rautakaudelle. Mäellä on merovingiaikaan (550-800 jKr.) ajoittuva polttokenttäkalmisto mutta, ehkä parhaiten Rikala tunnetaan rautakauden lopulle (1000-1100-luku) ajoittuvasta ruumiskalmistostaan.

Hoidon alkuvaiheessa puustoa harvennettiin reilusti erityisesti ruumiskalmiston alueelta ja mäen länsirinteeltä. Tavoitekuva näillä

alueilla on puoliavoin maisematila. Valoisan ja varjoisan tilan vaihtelu luo alueelle mielenkiintoisen kontrastin, ja näin myös erilaiset maaston muodot tulevat paremmin esille.

Muinaisjäännösten ja erilaisten rakenteiden lisäksi vanhasta asutuksesta kertovat alueella kasvavat kulttuurikasvit, joista voidaan mainita mm. sikoangervo, pölkkyruoho, ahdekaura, jänönapila ja kangasajuruoho. Rikalanmäen heinittyneet alueet niitetään vuosittain ketokasvillisuuden kukinnan jälkeen. Alueelta tehdyissä kasvillisuuskartoituksissa on todettu, että säännöllisellä maisemanhoidolla on pystytty elvyttämään ja vahvistamaan mm. ketolajistoa.

Rikalanmäellä aloitettiin lammaslaidunnus vuonna 1997, ja vuosittain lampaiden avulla hoidetaan osa laajasta hoitoalueesta. Muinaisjäännösten hoidon tarkoitus ei ole pysäyttää maiseman kehitystä millekään tietylle aikatasolle, sillä maisema muuttuu ja elää koko ajan. Muinaisjäännösten ja maiseman kautta pääsemme lähelle menneisyyden ihmistä ja hänen elämäänsä.

Mäellä on nähtävissä myös kiviperustuksia ja erilaisia kuopanteita, jotka kertovat puolestaan alueen nuoremmasta asutuskerronnasta. Ruumiskalmiston ympärille pystytettiin

1950-luvun jälkeen aita, josta nyt on jäljellä takorautainen portti ja maastossa selkeästi erottuvat kivipylväät. Ajan myötä myös kivipylväin ja portein varustetusta aidasta on tullut yksi kulttuurihistoriallinen elementti.

Alueella kiertää ns. muinaispolku, jonka varrella on informaatiotauluja, joissa kerrotaan alueesta. Informaatiotaulut ovat Halikon kunnan kustantamat ja ne on tehnyt arkeologi Sari Mäntylä.

MIEKKA MENNEISYYS MAISEMA

**Näyttely
Rikalanmäellä avataan
20.5.2005.
Näyttely on avoinna
koko kesän ti-su klo 12-18.**

**TERVETULOA
RIKALANMÄELLE!**

Pieniä pistoja sakastin yläkerrassa

Jyrkät kiviportaat johtavat Turun tuomio-kirkon sakastista yläkertaan. Hiukan hämäräsä holvihuoneessa suurten työpöytien ääressä työskentelee kaksi naista käyttäen työvälineinä mm. ohuen ohutta silkkilankaa, pinsettejä ja pehmeitä luonnonkarvasiveltimiä.

Erikoiskonservaattori Mirja Fröberg on kiivennyt portaat sakastin yläpuolella sijaitseviin työtiloihin jo 26 vuotta, konservaattori Ritva Engström 17 vuotta. Koulutukseltaan molemmat ovat alun perin kotiteollisuusopettajia.

Kymmenen vuotta paikan nimi on ollut Turun maakuntamuseon kirkkotekstiilien konservointiyksikkö – sitä ennen toiminnalla ehtolla kolmekin eri isäntää.

Tarkoin ajatellut välineet

Fröbergin pöydällä on kaksi kulunutta kolettihaavia, joiden kunnostus on vasta alkamassa. Ensimmäisen koristenauhat on toisesta päästä varovasti irrotettu. Engström ompelee välivuoria ruskeaan messukasukkaan.

–On hienoa, kun saa jonkun riekaleen käteensä, ja saa sen jälleen muistuttamaan jostain! tiivistää Mirja Fröberg työn mielenkiinnon lähteen.

Fröberg esittelee tyytyväisenä tiloja ja apuvälineitä, jotka 26 vuotta sitten suunniteltiin nimenomaan tähän tarkoitukseen. Tekstiilien pesua varten keskellä huonetta on 150 x 250 suuruinen teräsallas, jonka pinta hohtelee sileänä kuin himmeä peili. Altaan koko tekee mahdolliseksi sen, että esim. messukasukan toisistaan irrotetut etu- ja takaosat voidaan pestä yhtä aikaa.

Pesun jälkeen vaatteet myös kuivataan sileällä teräspöydällä. Niitä ei silitetä, sillä kuumuus haurastuttaa vanhoja luonnonkuituja.

Samettivaatteiden käsittelyyn on oma pöytä, jolla painuneet nukat harjataan ennalleen vesihöyryn avulla. Korjauslankojen ja -kankaiden värjäyskattilalle on matala liesi, jonka äärellä sekoittelu ja nostelu käy ergonomisemmin.

–Kaikki on tehty tänne, ihan sen mukaan mitä esitimme, kertoo Fröberg.

Ripustimia myöten kaikki on ajateltua. Ellei kunnostetulla kasukalla ole sen olkalinjojen mukaan tehtyä henkaria, alkaa tulla ylimääräisiä vekkejä.

Omassa telineessään odottavat vuoroaan ne kirkkotekstiilit, jotka ovat vasta tulossa käsittelyyn – silkki- ja kultanauhat irti roikkuen, reikäisinä, repeytyneinä, steariinilla ja viinillä tahriintuneina.

1600-luvun silkkiä

Työtilojen vieressä on Turun seurakuntayhtymän käytöstä poistettujen tekstiilien varasto. Varta vasten tarkoitukseen tehdyissä veto-laatikoissa on monta konservaattorien käsissä uuden elämän saanutta arvotekstiiliä.

Punaisen 1600-luvun messukasukan keskellä kulki alun perin valkoinen koristeltu silkkiraita, kunnes pellavainen välivuori hankasi silkin rikki.

–Silkin riekaleet pestiin ja oiottiin. Alustaksi värjättiin tukikangas. Silkin jäänteet nostettiin tukikankaalle ja ommeltiin kiinni ohuella silkki-langalla – kudelangat omaan suuntaansa ja loimilangat poikittain niitä vastaan, ker-

too Fröberg.

Lankojen oikomisessa käytetään apuna pientä pehmeää sivellintä. Nyt kasukka lepää vaakatasossa omassa vetolaatikossaan suojapaperin alla.

–Näin se säilyy, vakuuttaa Fröberg.

Toisista laatikoista löytyy helmillä ja kultaangoilla kirjottuja liinoja, toisista vanhoja kasukoita. Ja uudempiakin: tekstiilitaiteilija Dora Jungin arkkipiispa Simojoelle suunnittelema villakasukka, johon on damaskointitekniikalla kudottu Turun keskiaikaisten piispojen sinetit.

Paavin hautajaisia ja uuden paavin virkaanastujaisia konservaattori on seurannut henkeään pidätellen – kymmeniä kardinaaleja juhla-asuissaan.

–Ei virheen virhettä, kaikki ihan ”exact”! Hiipat kuin kruunut, hän ihailee rikkaan kirkkokunnan tyyliä.

–Ja uuden paavin vaatetta valmistettiin kolme eri kokoa!

Ryhtiä hapsuihin

Vanhojen kirkkotekstiilien koristeluun on käytetty monenlaisia materiaaleja kalansuomuista alkaen. Kaikki ne vaativat tietämystä kunnostajaltaan.

Uusien puhdistusaineiden sijasta pesussa käytetään neutraalia pesunestettä, kuurausharjojen sijasta luonnonsientä ja pehmeäkarvaista sivellintä. Neulat ja langat ovat niin ohuita, ettei niitä saa käsityöliikkeestä kuin tilaamalla.

Väärästä käsittelystä on myös esimerkkejä. Laatikosta paljastuva Maarian seurakunnan kalkkiliina saa Fröbergin muistelemaan toista samanlaista liinaa. Eräs seurakunta oli lähettänyt sen pesulaan.

–Se oli pesussa krämpännyt ja värit lähteneet, kertoo Fröberg.

Hän osoittaa Maarian liinan erivärisiä kuvioita.

–Jos tämän laittaisi tavalliseen pesuun, enustaisin, että lilasta lähtee väri, samoin mustasta ja vihreästä. Tulisi aikamoinen katastrofi.

Oikea pesu ja käsittely saa ihmeitä aikaan.

–Kukat rupeavat elämään, sen oikein näkee, kun työ muuttuu käsittelyn aikana, sanoo Fröberg.

Kun tekstiilit siliävät teräspöydällä, kun hapsut on oikaistu ja kultakaluunat korjattu ja kiinnitetty, ei työn tilaaja kaiken sen jälkeen

Ritva Engström silittelee sormellaan ruskean sametin nukkapintaa. Täällä sileys syntyy ilman silitysrautaa, sillä kuumuus haurastuttaa vanhoja kuituja.

aina tunne omaa esinettään. ”Ei tämä ole meidän seurakunnasta!”, muistaa Fröberg erään kommentin.

Vanhin kasukka

Vanhimpia konservointiyksikön huomaan tulleista kirkkotekstiileistä ovat kaksi keskiajan lopulla tai aivan uuden ajan puolella tehtyä kasukkaa.

Toinen niistä on ns. Forbuksen kasukka 1400-1500-lukujen vaihteesta. Sen lahjoitti kirkkoon everstiluutnantti Arvid Forbus, ja kasukka on ehkä 30-vuotisen sodan saalista Saksasta.

–Se konservoitiin kokonaan meillä Turussa kuten muutkin kirkkomuseon esineet kahta lukuun ottamatta. Toinen lähes samanikäinen on Tammisaaren silkkinen messukasukka, jossa on käsin kirjottu keskiaikainen risti, kertoo Mirja Fröberg.

Fröberg ja Engström ovat huomanneet liturgisten vaatteiden käytön yleistyneen myös luterilaisissa seurakunnissa. Niiden huoltotöitä on tullut lisää. Enää ei myöskään päivitellä työn kalleutta, nyt käsityön hintaa ymmärretään vähän paremmin.

Konservaattorin kannalta suurin haaste ei ole tekstiilien vanhuus vaan niiden uutuus.

–1500-1800-lukujen tekstiilit ovat samoja luonnonkuituja, mutta nämä uudet ovat arvaamattomia! he huokaisevat.

Uusien tekstiilien tunnistamisessa tarvittaisiin pahimmillaan laboratorioita. Mutta olipa tekstiili uusi tai vanha:

–Me suhtaudumme kaikkiin töihin yhtä suurella kunnioituksella, naiset korostavat.

–Kaikki tänne tulevat työt ovat erilaisia ja jokaisen käsittely on erikseen mietittävä. Hyväkuntoinenkin tekstiili voi tuoda yllätyksiä. Ja erot ovat suuria: sametti voi olla aivan lep-sua tai sitten kovaa kuin pelti, niin ettei saa neulaa läpi!

Raija Herrala

Kurun kolehtihaavit 1800-luvun alusta.

Aluksi kirkkomuseon kokoelmaa varten

Kirkkotekstiilien konservointiyksikkö perustettiin toukokuussa 1979 kunnostamaan tekstiilikokoelmaa Turun tuomiokirkon kirkkomuseota varten.

Suuri museaalisten tekstiilien varasto piti käsitellä kahdessa vuodessa. Koke-musta työstä ja sen kestosta ei kuitenkaan ollut, joten arvio petti. Aika venyi kahdeksaksi vuodeksi.

Kun kirkkomuseon tekstiilit oli kunnos-tettu, Turun seurakunnat päättivät luopua konservoinnista vuonna 1986. Työ siirtyi ensin Sisälähetysseuralle ja sitten Jyväskylän taide- ja tiedesäätiölle. Toiminta muuttui maksulliseksi ja tekstiilejä alkoi tulla koko maasta.

Maksuilla piti kattaa yksikön kulut, mutta jokainen käsityöstä vähänkin tietävä ymmärtää, ettei mikroskooppisilla neulanpistoilla synny pitkää saumaa päivässä –

ylläpitovastuu kävi raskaaksi.

Eikä konservointi ole mitä tahansa käsityötä. Fröberg muistaa Museoliitossa työskennelleen opettajansa sanat: ”Tämä on siten sellainen työ, jota ei tehdä hosumalla. Näitä ei tehdä ja ratkota!” Vanhat kankaat eivät kestä tekemistä ja purkamista. Tukholmassa opiskellessaan Fröberg näki työn kohteita myös mikroskoopin alla:

–Neulan pisto muistuttaa räjähdysen jälkeä! Siksi näitä ei neuloilla tökitä, työn pitää mennä kertalaakista!

–Täällä mitään ei korjata ompelukoneella. Pesemisessä on huomioitava vanhat väriaineet ja etteivät ne liukene, on tiedettävä, miten eri materiaalit kutistuvat. Ei voi sanoa: Oho, väri lähti!

Muutos osaksi Turun maakuntamuseota heinäkuussa 1995 antoi pysyvyyden ja työrauhan.

Punaisen kasukan vaaleasta raidasta oli vain riekaleita jäljellä, kertoo Mirja Fröberg. Konservattorien tehtyä työnsä 1600-luvun vaate säilyy jälkipolvillekin.

Vehmaan Kappelmäellä kaivetaan touko-kesäkuussa

Turun yliopiston arkeologian oppiaineen opetuskaivaukset ovat tänä keväänä Vehmaan Laittisten Kappelmäellä.

Vuoden 2002 koekaivauksissa saatujen tietojen mukaan paikalla on ollut keskiaikainen hautausmaa ja kirkko/kappeli sekä rautakautinen kalmisto/asuinpaikka. Kevään kaivauksissa pyritään kolmen viikon aikana tutkimaan paikalla olleen kirkkorakennuksen sija sekä sen alla olevia hautoja.

Tutkimusten tavoitteena on saada selville paikalla sijainneen kirkkorakennuksen koko sekä mahdollisesti sen rakenteellisia yksityiskohtia. Lisäksi toivotaan, että kaivaukset toisivat lisätietoa paikan iästä.

Kappelmäellä kaivetaan 16.5-3.6.2005. Tutkimuksista kiinnostuneet ovat tervetulleita tutustumaan kaivauksiin.

Jouni Taivainen

”Murtesaanit” perustivat yhteisen Ukonvakan

Lounais-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksessa opiskelleet muinaistekniikoiden taitajat ovat järjestäytyneet yhdistykseksi. Maaliskuun alussa Mynämäellä perustettu yhdistys otti nimekseen Muinaistaitoyhdistys Ukonvakka.

Yhdistyksessä on 12 perustajajäsentä; metalliartesaani Mikko Mannonen, muotoilija (amk) opiskelijat Päivi Huhtala ja Sonja Holm sekä muinaistekniikka-artesaaniopiskelijat Noora Mannonen, Johanna Iso-Järvenpää, Carita Wikström, Pasi Raivio, Veikko Virkkunen, Toive Lehtinen, Silja Penna-Haverinen, Mikko Haverinen ja Milona Suominen.

–Yhdistys perustettiin lähinnä siksi, että pysyisimme tällaisena joukkona koossa, kertoo Päivi Huhtala.

–Olemme kierrelleet porukkana erilaisia markkinoita ja halusimme valmistumisen jälkeenkin jatkaa yhteistyötämme. Suurin osa meistä valmistuu tämän kevään aikana.

–Yhdistyksenä meidän tarkoituksemme on muinaisten ja perinteisten taitojen ylläpitäminen, elvyttäminen ja esille tuominen. Tämän teemme kiertämällä erilaisia markkina- ja messutapahtumia ja järjestämällä itse erilaisia kurssseja, näyttelyitä ja opintomatkoja. Tar-

koituksena on myös saada omat www-sivut ja ehkä jonkinlainen oma jäsenlehti.

Ukonvakan puheenjohtaja Silja Penna-Haverinen, varapuheenjohtaja Johanna Iso-Järvenpää ja sihteeri Päivi Huhtala. Rahastonhoitajana toimii Sonja Holm, markkinavastaavina Johanna Iso-Järvenpää ja Carita Wikström sekä tiedotevastaavina Päivi Huhtala ja Milona Suominen.

–Luultavimmin ensi kesän tapahtumat painottuvat pitkälti erilaisiin markkinatapahtumiin, joissa pyrimme saamaan yhdistystä tunnetuksi, arvelee Huhtala.

Näillä näkymin yhdistyksen jäsenten tuotteita näytiltä ainakin seuraavissa tapahtumissa:

”Käsin muotoiltu” Käsiyöammattilaisten ja artesaaniopiskelijoiden työnäytteitä Turussa ja Mynämäessä. 7.-29.5. Vanhan Raatihuoneen Galleria, Turun Kulttuurikeskus, Turku (ti-pe 12-19, la-su 11-17) ja 9.-25.5. Lounais-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, Vehmaantie 111, Mynämäki (ma-pe 9-15)

”Viimeinen niitti” Valmistuvien muotoilija- ja metalliartesaanien töitä. 20.5.-12.6. Galleria Raya, Kaskenkatu 2 c 11, Turku (ke-su 12-19).

Arkeologikani

Kuvia Kalannin kirkon alttaripäädyssä, vasemmalta: ihmiskuntaa suojeleva Neitsyt Maria ja Vapahtaja yläpuolellaan Isä Jumala, Anna itse kolmantena eli Neitsyt Maria äitinsä Annan sylissä pitäen sylissään Jeesus-lasta. Ikkunasyvennyksessä Pyhä Pietari ja maalauksen lahjoittaja, kirkkohera Martin Skytte polvistuneena Pietarin jalkojen juureen. Tekstinauhassa kerrotaan maalausvuodet 1470-1471 ja maalarin nimi *petsr henrss*.

Pietari Henrikinpoika, kuvatekijä

Kirkkomaalaukset kertovat keskiajan elämästä

Kiinnostus keskiaikaan on lisääntynyt viime vuosina, kun on havaittu, miten monet kulttuurimme keskeiset juuret ovat kyseiseltä ajalta. Aikakauden kansainvälisyys mahdollisti eurooppalaisten vaikutteiden leviämisen myös Suomeen.

Kirjallisten lähteiden vähäisyys ja niiden rajoittuminen lähinnä virallisiin asiakirjoihin on nostanut muut aikakaudesta kertovat lähteet tärkeään asemaan selvittäessä ihmisten elämää keskiajalla.

Keskiaikaisten kivikirkkojen maalaukset tarjoavat monipuolisen ja rikkaan lähdeaineiston ajan kristilliseen elämään pyhimystarinoineen. Kuvauksissa on myös aikakauden ihmisiä askareissaan.

Mantereen kirkkojen varhaisimmat maalaukset ovat 1400-luvun alkupuoliskolta. Arvoituksellisimpia ovat ns. primitiiviset maalaukset, joiden sommittelu ja toteuttamistapa kertovat tekijöiden olevan todennäköisesti rakentajia eikä koristemaalareita.

Taivassalon kirkon seinien ensimmäiset maalauskoristelut tehtiin seinien valmistettua ja niitä pidetään eräinä varhaisimpina

mantereen kirkkojen maalauksista. Vuosina 1467-69 kirkkoon tehtiin aikakauden tuoteliaimman maalariryhmän ensimmäiset holvimaalaukset ja ruodekoristelut Suomessa. Ryhmä on liitetty uplantilaiseen ns. Tierpin koulukuntaan.

Kalannin kirkon Pietaria esittävän maalauksen alapuolelle on tehty ainoa ryhmän maalareista kertova signeeraus: *petsr henrss pictor* – Pietari Henrikinpoika kuvatekijä. Samassa tekstinauhassa kerrotaan kirkon koristellun Herran vuosina 1470-71.

Seuraavana vuonna ryhmä teki koristemaalaukset juuri valmistuneeseen Sauvon kirkkoon. Perniön, Kaarinan, Karjaan ja Turun tuomiokirkon Pyhän Ristin kappelin maalausten tekoaikaa ei tunneta tarkemmin, mutta vielä 1480-luvulla Laitilan ja Paraisten kirkot koristeltiin heidän toimestaan.

Uskonpuhdistuksen jälkeen maalauksia peitettiin vuosisadoiksi. Vasta 1880-luvulla Emil Nervanderin toimesta Kalannin ja Taivassalon kirkoissa olevat maalaukset tutkittiin. Maalaukset varustettiin tuolloin suomalaisin tekstein. Osa maalauksista peitettiin ja

kopioitiin uudelle laastipinnalle. 1960-luvulla maalauksia paljastettiin uudelleen useamman vuoden tutkimus- ja entisöintitöiden jälkeen.

Markku Lemmetti

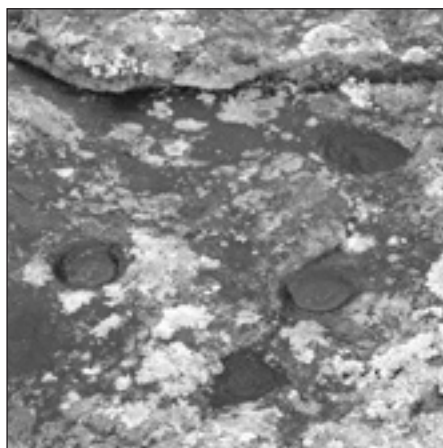

Taivassalon kirkon urkuparven holvissa on maalaus säkkipillin soittajista. Åbo Akademin kaivauksissa löytyi samanlaisen säkkipillin osa.

Suuntana Retulansaari sydän-Hämeessä

Kohti Myllymäkeä

Hattulan Retulansaari sijaitsee Vanajavedessä, parikymmentä kilometriä Hämeenlinnasta pohjoiseen. Siis aivan muinaisen Hämeen ydinalueilla, mikä myös näkyy saaren muinaismuistojen määrässä. Eri puolilta vaajaan kahdensadan hehtaarin suuruista saarta tunnetaan mm. lukuisia kuppikiviä ja satoja rökkiöitä, joista osa – kenties jopa suurin osa – tosin lienee myöhäisempien aikojen pelto- tai kaskiraunioita. Irtolöytöjä sen sijaan on jo kivikaudelta. Jo Retula-nimikin saattaa viitata jonkinlaiseen muinaiseen palvontapaikkaan.

Myös historiallisen ajan osalta saari on var-

sin mielenkiintoinen. Kyläasutuksen juuret ovat ilmeisesti vähintään keskiaikaiset, mutta 1600-luvulle tultaessa kaikki maa oli liukunut aatelin käsiin, ja saari sekä osa mantereelakin sijaitsevista alueista muodostivat yhden kokonaisuuden; Retulan kartanon. 1800-luvulla kartano jakautui kolmeen taloon, Ylikartanoon, Alikartanoon ja Laurilaan, joista Ylikartano kuuluu nykyään Suomen Kulttuuriperinnön Säätöille. Nämä talot muodostavat nykyisen Retulan ryhmäkylän kylämäellä saaren keskellä.

Saaren pitkä menneisyys avautui todella hienolla tavalla huhtikuun alussa arkeologi Jouni Taivaisen johdolla tehdyllä tutustumisretkellä. Jo Retulansaarelle saapuessamme ohitimme saaren merkittävimmän muinaismuistoalueen, Myllymäen. Silmiinpistävinä tällä nykyisellä lehmien laitumella oli sen runsas ja hyvinvoipa katajakasvusto, joka suorastaan pakotti kysymään, mitä moisten pensaiden, paikoin suorastaan puiden, juuristojen lomassa piileekään. Monen pensasryppään alta pistikin esiin muutamia kiviä merkeinä rökkiöistä.

Ennen kuin pääsimme lähempää ihailemaan alueen rökkiöitä, kuppikiviä ja muita muinaisjäännöksiä saimme tutustua itse Retulan kylään ja etenkin Ylikartanoon sekä sen vaiheisiin filosofi Eero Ojasen johdolla.

Kylä on rakentunut varsin mielenkiintoisella tavalla hämäläiseksi ryhmäkyläksi siten, että talot sijaitsevat vierekkäin samalla puo-

Myllymäellä Jouni Taivainen esitteli mm. kuppikiveä. Sade oli täyttänyt kiven syvennykset kirkkaalla vedellä.

lella kylänraittia, kun taas navetat ja osa muista ulkorakennuksista on sijoitettu vierireen raitin toiselle puolelle. Tällaisen, silmää suuresti miellyttävän muodon, jonka kauneutta pihapiiriin puut vielä lisäävät, kylä ympäristöineen on kuitenkin saanut vasta 1800-luvulla, kun Retulan kartano jakautui. Sen sijaan kylän keskiaikaisista vaiheista ei voida sanoa juuri mitään. Eipä kylän sijaintikaan samalla paikalla ole täysin varmaa, sillä kylämäellä suoritetuilla kaivauksilla ei tavattu mitään keskiaikaan viittaavaa. Ainoana poikkeuksena voidaan mainita palanen kivistavikeraamiikka, jota ei vielä ole varmasti voitu ajoittaa.

Ylikartanon tila syntyi, kuten edellä on kerrottu, 1800-luvun alussa. Samalta ajalta, kenties jopa hieman varhaisempia, ovat tilan vanhimmat rakennukset, joihin myös itse päärakennuksen ensimmäinen rakennusvaihe kuuluu. Talo onkin rakennettu kolmessa vaiheessa, mikä käy erittäin hyvin ilmi katsottaessa sitä ulkopuolelta. Eri osat kuvastavat hienosti rakentamisajankohtansa muotivirtauksia.

Myös sisältä talo on erikoinen sekoitus talonpoikaistaloa ja herraskartanoa toisaalta talonpoikaisine tupineen ja porstuoineen, toisaalta suorastaan loisteliaasti sisustettuine saleineen ja kirjastoineen. Talo on itse asiassa säilyttänyt vuosisadan takaisen asunsa harvinaisen hyvin, mistä kiitos kuuluu etenkin tilan viimeisille yksityisomistajille, Talvikki ja Valvatti Vaulolle. Heidän kokoamansa on myös pihapiirissä sijaitseva pieni kotiseutumuseo. Näiden nyt jo kuolleiden sisarusten innostusta historiaa ja kotiseututyötä kohtaan on pääasiassa kiittäminen koko saaren arvokkaan kulttuurimaiseman ja muinaismuistojen säilymisestä. Kuuluvathan esimerkiksi Myllymäen arkeologisesti merkittävimmät osat juuri Ylikartanoon.

Myllymäelle suuntasi myös meidän ryhmämme. Kävelymatkalla koko saarenkin maisema näyttäytyi uudessa valossa, osin tietysti sen vuoksi, että aurinko alkoi vihdoinkin pilkistellä pilvien lomasta. Eteemme avautunutta kulttuurimaisemaa saattaisi pitää suorastaan lumoavana. Ilman ohi silloin tällöin ajavia autoja ja traktoreita ei olisi ollut alkuunkaan vaikeaa kuvitella siirtyneensä ajassa satojen vuosien taakse. Myllymäen lukuisat muinaisjäänteet vielä syvensivät vaikutelmaa menneisyyden läsnäolosta.

Pelkästään Myllymäeltä tunnetaan yli sata rökkiötä ja neljätoista kuppikiveä. Arkeologisella tutkimuksellakin on täällä jo toista sata vuotta pitkät perinteet. Mäen monilla kaivauksilla ja inventoinneilla on tullut esille rautakautisia, niin kalmistoihin, asutukseen kuin viljelyynkin viittaavia löytöjä ja muita havaintoja. Viimeksi mainittuihin lukeutunee

myös itäisellä rinteellä oleva kivirivi, jollaisia on käytetty esimerkiksi muinaisten peltojen rajoina.

Saaren muista osista otettujen makrofossiilinäytteiden pohjalta tiedetään, että Retulansaarella on ollut viljelytoimintaa viimeistään merovingiajalla. Myllymäen löytöjen perusteella taas on mahdollista olettaa, että saari olisi jo varhaisemmin saattanut toimia jonkinlaisena kalmisto- ja kulttipaikkana. Nimi Retula viitanee jonkinlaiseen muinaiseen jumalhahmoon, kenties jopa tuohon ilmojen valtiaseen, jonka tunnumme paremmin Ukon nimellä. Sitä paitsi muinaisjäännösten suhteellisen suuri määräkin puhunee omalta osaltaan pitkän käyttöajan puolesta.

Myllymäeltä palasimme kylämäelle ja kuljimme edelleen viimeiseen tutustumiskohteeseemme, Kiettarakalliolle. Rautakauden tyyppisten, tosin tutkimattomien, rökkiöiden ja kahden kuppikiven lisäksi merkillepantavaa oli paikalta avautuva näköala niin viereiselle kylämäelle kuin Vanajavedellekin.

Kuten Myllymäellä, myös täällä, katsellessaan maisemia kallion laelta, saattoi kuulla historian siipien havinan hyvin voimakkaana ja mielessään kuvitella, miltä maisema puoli-

toista vuosituhatta takaperin näytti. Saari ainakin oli tuolloin huomattavasti pienempi, jopa useampiin osiin jakautunut, koska vesi oli korkeammalla.

Toisin kuin rannikkoseuduilla, täällä vedenpinta on jatkuvasti nousemaan päin maankohoamisesta johtuvan Vanajavedenkin kallistumisen vuoksi. Vasta koskien perkaamisen myötä järven pinta saatiin laskemaan kutakuinkin nykyiselle tasolle, ja Retulansaari saavutti tämänhetkisen laajuutensa.

Lähes kaikilta muilta osin muinaisen maiseman pohtiminen on yksinomaan mielikuvitukseen pohjautuvaa, vaikka tosin saaren kasvillisuudesta jotakin voimmekin tietää. Asumusten paikat, asukkaiden määrä, heidän arkiset askareensa, viljelysten laajuus ja monet muut kysymykset odottavat vielä ratkaisuaan. Paljon on Retulansaarta tutkittu, mutta vielä enemmän on tutkimatta. Kuten arvata saattaa, kyse ei ole innostuksen tai kiinnostuksen, vaan yksinomaan resurssien puutteesta. Jäämme kuitenkin innolla odottelemaan mahdollisia uusia tutkimustuloksia Retulasta.

**Juttu Lauri Viinikkala
Kuvat Markku Lemmetti**

*Muinais-
peltoihin
usein
liittyvä
pitkän-
omainen
kiviraken-
nelma.
Retulan-
saarella
siitä ei ole
tutkittu.*

*Kiettaran-
kalliolle on
kipuamista,
mutta
vaivan
palkkana
on komea
näköala
Vanaja-
vedelle.*

ABOA VETUS –MUSEON PERUSNÄYTTELY UUDISTUI

Huhtikuussa kymmenen vuotta täyttäneen Aboa Vetus & Ars Nova –museon arkeologis-historiallinen osa, Aboa Vetus, uudistui juhlan kunniaksi täysin.

Maan alta esiin kaivetun kaupunkikorttelin ympärille on rakennettu kokonaan uusi näyttely.

Perusajatuksena on esittää uusinta tutkimustietoa Turun keskiajasta sen perusteella, mitä on saatu selville kymmenen vuoden kuluessa Aboa Vetuksen alueelta kaivetusta materiaalista. Tietoa ovat täydentäneet muut Turussa tehdyt arkeologiset tutkimukset.

Läpi uuden näyttelyn kulkee neljä ”johtolankaa”: tarina, yleinen keskiaikatieto, alueen kivitaloja koskeva tieto ja neljäntenä lapsille tarkoitettu vuorovaikutteinen materiaali. Lisäksi alueella on havainnollistavaa materiaalia: arkeologisia esinelöytöjä, rakennerekonstruktioita, pienoismalli ja koottuja luurankoja.

Näyttelyn rungon muodostaa tarina. Eri lähteistä hankitusta tiedosta on rakennettu kokonaiskuvaa elämästä luostarikorttelissa, joksi Aboa Vetuksen aluetta keskiajalla kutsuttiin. Tätä elämää kuvataan pienen, Liedosta Turkuun muuttavan seitsenvuotiaan Matti-pojan näkökulmasta. Matin tarinaa elävöittävät aidot kaivauslöydöt.

Toisen puolen näyttelyn runkoa muodostavat asiategit, jotka kertovat rakennuksista, kaupunkikuvasta, elämästä kaupungissa, ihmisistä ja eläimistä sekä kaupungin yhteyksistä muuhun maailmaan.

Museon kivitalot ovat toinen toistaan mielenkiintoisempia. Alueella on todennäköisesti hyvin äveriään kauppiaan talo, sen vieressä pieniä kauppapuoteja, tavallinen kauppiaan kivitalo ja – mahdollisesti myös

Kaksi kaivauksissa löytyneistä eläinten luurangoista, koira ja katuojassa rypevä sika. Ne muistuttavat, että monenlaiset eläimet viettivät aikaansa ja etsivät ruokaansa keskiaikaisen kaupungin kadulla.

Turun toinen raatihuone, siihen ainakin uusimmat tutkimukset voimakkaasti viittaavat. Aboa Vetuksen alueella on mahdollisesti myös Suomen vanhin kivitalo. Siihen viittaavat sekä denrokronologiset ajoitustulokset että esinelöydöt.

Lapsille suunnattu materiaali on koottu seitsemään lastensaarekkeeseen, joissa on teemoina luututkimus, opintie ja kirjoitustaito, keskiaikainen rakentaminen, kaupungin elämä, käsityöläiset, sodankäynti ja pelaaminen ja väestö. Kussakin saarekkeessa on kokeilevaa tekemistä ja lisäksi saarekkeen sisään voi kurkistella ja nähdä siellä teemaan liittyvää kuvamateriaalia.

Muinaistaitoyhdistys Ukonvakka ry

Muinaistaitoyhdistys Ukonvakka ry on turkulainen muinaisuudesta ja perinteistä kiinnostuneiden käsityöläisten joukko. Ukonvakka ry:n tavoitteena on ylläpitää, elvyttää ja tuoda esille muinaisia ja perinteisiä taitoja.

Ukonvakkalaiset kiertävät erilaisia tapahtumia sekä Suomessa että ulkomailla. Voit kutsua meidät elävöittämään muinais- ja markkinatapahtumia, pitämään erilaisia työnäytöksiä sekä myymään tuotteitamme. Järjestämme myös erilaisia kursseja, näyttelyitä sekä huvi- ja tiedotustilaisuuksia.

Lisätietoja: ukonvakka@yahoo.com
tai markkinavastaava Johanna Iso-Järvenpää
gsm. 050 36 57 566

Kesän kaivauksia

Tulossa olevia kaivauksia, joille myös harrastajien on mahdollista osallistua. Mukana yhteystietoja, joista voi kysellä tilannetta.

Eurajoki Liinamaa 9.5.-3.6. ja

Köyliö Yttilän Otta 6.-23.6. Turun yliopisto, tiedustelut Hannele Lehtonen p. 0400-537 670.

Hanko Kappelisatama kesäkuun alusta 2.7. asti, Helsingin yliopisto, Henrik Jansson 040-571 3514

Raisio Papinkallio 11.-12.6. Harkko, Jari Näränen 02-434 3381

Laitila Vidilä Vainionmäki, 18.7.-5.8. Museovirasto, Arkeologikeskus Untamala 02-853 400

Turku elokuu, Turun maakuntamuseo

KESKIAJAN HENKEÄ YLÄNEELLÄ

Seminaari perjantaina 17.6.2005 Yläneen Luontokapinetissa
(Ei osallistumismaksua)

10.00 Yläneen kotiseutuyhdistys, Arimo Helmisaari: Avaus
10.10 Tutkija Sirkku Pihlman: Yläne keskiajan kynnyksellä
10.30 Prof. Unto Salo: Lounais-Suomen kristillistyminen ja Yläne
11.15 Tutkija Päivi Kankkunen: Yläneen Kappelniitun arkeologiset
kennätätutkimukset
12.00 Musiikkihetki Kappelniitun ristillä
Intendentti Kaarlo Katiskoski: Opastaulun paljastus
Kappelniitun alueen esittely
Kenttälounas työväentalolla
14.00 Dos. Markus Hiekkänen: Keskiaikaiset puukirkot ja kysymys
Yläneen kirkoista
14.45 Prof. Jyrki Knuutila: Pyhän Olavin kansanomaisesta
merkityksestä ja keskiajan synkretismistä
15.30 Kahvi
"Olavin mailla ja Henrikin jäljillä" -näyttelyn esittely
16.30 Pyhän Henrikin pyhiinvaellusyhdistys
Antti Lehtinen: Pyhän Henrikin ekumeeninen pyhiinvaellus
n. 17.30 Yläneen kunta, Markku Autio: Päätössanat

KAPPELNIITUN RISTI 10 VUOTTA

Juhlamessu ristillä 17.6. klo 20

Arkipiispa John Vikström
Isä Petri Ratilainen (ort.)
Isä Wieslaw Swiech (kat.)
Khra Matti Kaipainen (ev.lut.)

OLAVIN MAILLA JA HENRIKIN JÄLJILLÄ

Näyttely Yläneen Luontokapinetissa 9.6.-17.7.

PYHÄN HENRIKIN PYHIINVAELLUS

Pyhiinvaellus Yläneeltä Nousiaisten Pyhän Henrikin kirkkoon 18.6.
klo 10

LISÄTIETOJA: Yläneen kotiseutuyhdistys, Arimo Helmisaari GSM
0500 596730. Luontokapinetin osoite Hovilanmäentie 2, Yläne. Ajo-
ohjeet Yläneen keskustaan www.luontokapinetti.fi

NÄYTTELYITÄ SEMINAAREJA MARKKINOITA KIRJOJA PELEJÄ MUINAISRETKIÄ ELÄMYKSIÄ

Kerro se alan harrastajille.

Apunasi *Arkeologia* NYT!

Ilmestyy seuraavan syyskauden käynnistyessä. Tarkempia
tietoja maksullisista ilmoituksista toimituskunnan jäseniltä ja
toimituksesta, Rajja Herrala 040-7374678, rihe@netti.fi

Kristinuskon tulo Suomeen

näyttely 4.5.-30.9.

Avoimna ti-pe klo 10-17, la 10-15
lisäksi su 19.6. ja 3.7 klo 12-17,
suljettu 5.5. ja 24.-26.6.

Yleisökaivaus Vainionmäellä

18.7.-5.8.

Lisätiedot ja ilmoittautumiset:
Arkeologiakeskus Untamala, Untamontie 51, 23800 Laitila,
puh. (02) 853400, email: untamala@nba.fi,
www.nba.fi/fi/untamala

Raision museo- ja
kulttuurikeskus
Harkko

Nallinkatu 2
21200 Raisio
Puh. (02) 434 3381
www.raisio.fi

Harkko avoinna:
1.6.-31.8.
ma suljettu
ti-pe 10-18
la-su 12-17

1.9.-31.5.
ma suljettu
ti, to ja pe 12-16
ke 12-19
la-su 12-15

Pääsyliput 3e/1e

Taidemuseossa
Kerttu Horila 10.6.-4.9.
Kesägalleriassa
Jasmin Anoschkin 10.6.-31.8.

Harkon arkeologisella osastolla
RISTIN AIKA

Näyttely kristinuskon
tulosta Raisioon
31.5.2006 asti.

Kaivauspäivät Papinkalliolla

La 11.6. klo 9-15 ja
su 12.6. klo 10-15 on kaikilla
arkeologiasta kiinnostuneilla
mahdollisuus osallistua kaivauksille.
Mukaan mahtuu 15 ensimmäiseksi
ilmoittautunutta.

Tiedustelut ja ilmoittautumiset 3.6.
mennessä puh. (02) 434 3381.

Tilaa Arkeologia NYT!

Arkeologia NYT! ilmestyy kaksi kertaa kevätkaudella ja kaksi kertaa syyskaudella. Seuraamme monipuolisesti sitä, mitä arkeologiassa tapahtuu, ja etsimme lukijoillemme uutta mielenkiintoista luettavaa ammoisista asioista.

Voit tehdä tilauksen maksamalla tilaushinnan Arkeologian jaoston pankkitilille 435510-212481. Merkitse AINA VASTAANOTTAJAN NIMI JA OSOITE pankkisiirtolomakkeen tiedonanto-osaan tai tietokoneellia maksettaessa vastaavaan paikkaan.

Vuosikerta 2005 hintaan 15 euroa.

Arkeologia NYT! -lehden seuraava numero ilmestyy elo-syyskuussa. Tilaa myös lahjaksi hänelle, joka tykkää kaivella vanhoja!

<small>Sääntö tilinumero Mutlagi/Cris kontonumero</small>	435510-212481	TILISIIRTO GIRERING	
<small>Sosia Mittagere</small>	Arkeologian jaosto	Arkeologia NYT! 2005	
<small>Wacraja Senelara</small>		Tilaaaja:	
		Postiosoite:	
<small>Allekirjoitus Underskrift</small>		<small>Vitehto Ref.nr</small>	
<small>TILIN nro Tr konto nr</small>		<small>Etikivi Pari.cep</small>	EUR 15,00